

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Bergen, høsten 2011

Åpenhetsrapporter

- *Revisjonskvalitet eller markedsføring?*

Av

Tor Michael Smith

Veileder: Professor Aasmund Eilifsen

Masterutredning innen fordypningsprofil økonomisk styring

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Denne utredningen er gjennomført som et ledd i masterstudiet i økonomisk-administrative fag ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at høyskolen inntar for de metoder som er anvendt, de resultater som er fremkommet eller de konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

Fra og med 2009 er norske revisorer og revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse pliktige til årlig å utarbeide og publisere såkalte åpenhetsrapporter. I Revisorloven § 5a-2 stilles det visse minstekrav til hva disse rapportene skal inneholde. Hovedmålet med slike rapporter er å sikre åpenhet og innsyn omkring revisjonsselskapets virksomhet og prosesser. Denne utredningen redegjør for bakgrunnen for lovkravet og diskuterer hva som er formålene med åpenhetsrapporter. Relevant teori presenteres for å danne et bakteppe for revisjonsselskapenes valg ved utarbeidelsen av åpenhetsrapporter.

Det har vært argumentert for at åpenhetsrapportene skal gi revisjonsselskapets interessenter et bedre grunnlag for å vurdere kvaliteten på revisjonen som revisjonsselskapet leverer. Denne utredningen redegjør for hva som menes med revisjonskvalitet og diskuterer utfordringer knyttet til måling av revisjonskvalitet, blant annet bruk av kritiske prestasjonsindekser.

Analysen av innholdet i åpenhetsrapportene for 2010 til de fem største revisjonsselskapene i Norge tar utgangspunkt i formålene med åpenhetsrapportene, lovkrav og uttalelser fra tilsynsmyndigheter og andre. Informasjon om og mulighetene for å vurdere revisjonsselskapenes revisjonskvalitet diskuteres, og det gis forslag til hvordan innholdet i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres ut fra antatt informasjonsbehov hos brukerne av åpenhetsrapportene.

Analysen indikerer at revisjonsselskapene i åpenhetsrapportene fokuserer på positiv og nøytral informasjon heller enn informasjon som kan oppfattes som negativ. Dette medfører tilbakeholdenhet på noen områder. Det avdekkes betydelig variasjon i innholdet i åpenhetsrapportene, spesielt når det gjelder selskapenes styringsstruktur og interne kvalitetskontrollsystemer. Det konkluderes med at åpenhetsrapportene gir lite grunnlag for å rangere selskapene på bakgrunn av revisjonskvalitet. Hovedgrunnen til dette er mangelen på kvantitativ informasjon om revisjonskvalitet i åpenhetsrapportene. Krav om rapportering om revisjonskvalitet og en systematisk måling av denne ved bruk av prestasjonsindekser er trolig en forutsetning om brukerne skal kunne skille mellom revisjonskvaliteten revisjonsselskapene leverer på grunnlag av informasjonen i åpenhetsrapportene.

Forord

Denne masterutredningen er utført som en obligatorisk del av masterstudiet i økonomi og administrasjon ved Norges Handelshøyskole (NHH) i Bergen, og utgjør 30 studiepoeng av fordypningsprofilen økonomisk styring. Masterutredningen er skrevet i samarbeid med PwC.

Bruken av åpenhetsrapporter i Norge ble lovfestet i 2009. Dette gjorde temaet ekstra interessant å undersøke nærmere, da ikke så mange andre har gjennomført en tilsvarende utredning. Interesse for temaet i næringslivet har også vært motiverende for oppgavevalg og underveis i arbeidet med utredningen. Gjennom arbeidet med utredningen har jeg fått muligheten til å sette meg grundig inn i temaet. Det har vært utfordrende å tolke og vurdere ulike synspunkter og meninger på nasjonalt og internasjonalt plan, og sammenholde disse med egne oppfatninger og inntrykk. Samtidig har det vært en lærerik prosess som har økt min innsikt og forståelse på mange områder.

Jeg vil benytte anledningen til å rette en stor takk til min veileder, professor Aasmund Eilifsen ved Norges Handelshøyskole, for gode tilbakemeldinger og inspirerende veiledning gjennom hele arbeidsprosessen. Jeg vil også takke Roger Kjelløkken hos PwC for konstruktive innspill og gode råd. Begges kompetanse innenfor fagområdet har vært til stor hjelp i arbeidet med min masterutredning.

Norges Handelshøyskole, Bergen, den 16. desember 2011.

.....

Tor Michael Smith

Innholdsfortegnelse

1.	INNLEDNING	7
2.	INNFORING AV ÅPENHETSRAPPORTER I NORGE	9
2.1	EUS REVISJONSDIREKTIV	9
2.2	INTERNASJONALE STANDARDER FOR REVISJON AV HISTORISK FINANSIELL INFORMASJON	9
3.	TEORETISKE PERSPEKTIV	11
3.1	ASYMMETRISK INFORMASJON	11
3.2	RESSURSANALYSE	13
3.3	PORTERS FIVE FORCES	16
4.	LOVMESSIGE KRAV TIL ÅPENHETSRAPPORTER	18
4.1	SÆRLIGE PLIKTER VED REVISJON AV FORETAK AV ALLMENN INTERESSE	18
4.2	KRAV TIL INNHOLD	18
5.	BEHOVET FOR ÅPENHETSRAPPORTER	21
5.1	ENDRINGER I SAMFUNNSMESSIGE OG ØKONOMISKE FORHOLD	21
5.2	ØKT FOKUS PÅ ÅPENHET	22
5.3	ØKENDE REGULERING	23
5.4	KOMMUNIKASJON TIL INTERESSENTENE	23
5.5	HVORDAN ARBEIDET MED ÅPENHETSRAPPORTEN VEKTLLEGES HOS REVISJONSSKAPET ..	24
5.6	YTTERLIGERE REGULERING OG KONTROLL	24
5.7	HVORDAN STRENGERE REGULERING DIREKTE PÅVIRKER PROFESJONEN	25
5.8	HVA MED RÅDGIVNING?	26
6.	REVISJONSKVALITET	27
6.1	HVA ER REVISJONSKVALITET?	27
6.2	SAMMENHENGEN MELLOM ÅPENHETSRAPPORTER OG REVISJONSKVALITET	28
6.3	HVORDAN VURDERE GRADEN AV REVISJONSKVALITET	28

6.4	UTTALELSER OM REVISJONSKVALITET	31
6.4.1	IAASB.....	31
6.4.2	ICAEW.....	33
6.4.3	UK Financial Reporting Council.....	34
6.4.4	Bedard et al.....	37
6.4.5	PCAOB.....	37
6.4.6	Sammenfatning av uttalelsene om revisjonskvalitet.....	38
6.5	HVORDAN PROFESJONEN OPPFATTER REVISJONSKVALITET	38
6.6	VIDERE UTVIKLING AV REVISJONSKVALITET.....	39
7.	KRITISKE PRESTASJONSINDEKSER	40
7.1	KRITISKE PRESTASJONSINDEKSER SOM MÅLEINDIKATORER FOR REVISJONSKVALITET.....	40
7.2	MULIGE KRITISKE PRESTASJONSINDEKSER FOR MÅLING AV REVISJONSKVALITET.....	41
7.3	BRUK AV KRITISKE PRESTASJONSINDEKSER I PRAKSIS	42
7.4	KRITISKE PRESTASJONSINDEKSER SOM EN DEL AV ÅPENHETSRAPPORTEN	44
7.5	MÅLING AV REVISJONSKVALITET VED BRUK AV RANGERING	44
8.	ANALYSE AV ÅPENHETSRAPPORTER INTERNASJONALT	46
8.1	ÅPENHETSRAPPORTENE FOR 2009 I STORBRIANNIA	46
9.	ANALYSEDEL.....	48
9.1	UTVALG AV REVISJONSELSKAPER FOR ANALYSEN	48
9.2	GJENNOMFØRING AV ANALYSEN.....	49
9.3	ANALYSEMODELL	51
10.	ANALYSE AV NORSKE ÅPENHETSRAPPORTER FOR 2010	53
10.1	SELSKAPETS ORGANISASJONSFORM OG EIERSKAP	53
10.2	SAMARBEIDSAVTALER.....	55
10.3	STYRINGSSTRUKTUREN I SELSKAPET	58

10.3.1	<i>Styringsstruktur i børsnoterte selskaper. Et eksempel til etterfølgelse?</i>	62
10.4	INTERNE KVALITETSKONTROLLSYSTEMER OG RETNINGSLINJER FOR UAVHENGIGHET	62
10.5	TIDSPUNKTET FOR SISTE PERIODISKE KVALITETSKONTROLL	69
10.6	FORETAK AV ALLMENN INTERESSE	72
10.7	REVISJONSSELSKAPETS ETTERUTDANNINGSPOLITIKK	73
10.8	REGNSKAPSOPPLYSNINGER SOM VISER OMFANGET AV REVISJONSVIRKSOMHETEN	75
10.9	GODTGJØRELSE TIL EIERNE	79
10.10	ANDRE MOMENTER	82
10.11	LESBARHET	84
10.12	SAMMENLIGNING MED FUNNENE I STORBRITANNIA	85
11.	KONKLUSJON	87
12.	LITTERATURLISTE	90

1. Innledning

Fra og med 2009 er norske revisorer og revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse pliktige til årlig å utarbeide og publisere såkalte åpenhetsrapporter. Disse åpenhetsrapportene skal publiseres på revisjonsselskapets hjemmeside senest 3 måneder etter regnskapsårets slutt, slik at de er fritt tilgjengelige for selskapets interessenter. Det stilles visse minstekrav til hva disse rapportene skal inneholde i Revisorloven § 5a-2.

Et av hovedsiktemålene med slike rapporter er å sikre åpenhet og innsyn omkring revisjonsselskapets virksomhet og prosesser. Åpenhetsrapportene kan også gi interessegruppene en bedre mulighet til å vurdere revisjonsselskapene opp mot hverandre, blant annet på faktorer som transparens og revisjonskvalitet. Dette medfører økt fokus på hva som faktisk menes med revisjonskvalitet, og hvordan revisjonskvalitet kan kommuniseres til interessentene. En konsekvens av økt fokus på åpenhet overfor interessentene kan være at revisjonsselskapene får sterkere incentiver til å konkurrere på revisjonskvalitet, noe som knytter revisjonskvalitet til åpenhetsrapportene. Hva som menes med revisjonskvalitet er et av punktene jeg vil se nærmere på.

Åpenhetsrapportene gir revisjonsselskapene en særskilt mulighet til å presentere seg og sin virksomhet for sine interessenter. De viktigste interessentene er nåværende og potensielle klienter, investorer og tilsynsmyndigheter. Andre brukere av regnskapet, revisjonskomiteer og til og med konkurrerende revisjonsselskap vil imidlertid også ha interesse av åpenhetsrapporten.

Revisorloven § 5a-2 stiller minimumskrav for hva åpenhetsrapportene skal inneholde. Revisjonsselskapene får betydelig spillerom til å inkludere informasjon utover de minimumskrav som stilles i lovteksten.

De ulike interessentenes behov, og revisjonsselskapets incentiver når det kommer til hvilken informasjon det er ønskelig at revisjonsselskapet presenterer i åpenhetsrapportene, vil trolig variere, noe som kan medføre interessekonflikt mellom partene. Jeg ønsker å belyse hvordan denne informasjonsasymmetrien mellom partene påvirker utarbeidelsen av åpenhetsrapportene.

De ulike behovene og formeningene for hvilken informasjon som skal og bør presenteres vil som sagt variere. En årsak til dette er at de ulike interessentene ønsker å benytte informasjonen i åpenhetsrapportene til ulike formål. Eksempelvis vil eierne av et selskap være opptatt av hvordan revisors arbeid reduserer informasjonsasymmetrien mellom ledelsen og eierne, gjennom å bedre sin forståelse av revisjonsselskapets virksomhet og prosesser. Myndighetene er opptatt av hvordan revisors arbeid bidrar til et velfungerende verdipapirmarked (Finanstilsynet 2011a). Revisjonsselskapet vil trolig ønske å fremheve sine styrker, men samtidig skjule eventuelle svakheter ved virksomheten, slik at selskapet fremstår i et best mulig lys overfor interessentene.

Innholdet i åpenhetsrapportene og bruken av disse har i liten grad blitt undersøkt i Norge, og jeg ønsker å se nærmere på hvorvidt de ønskede effekter av den nye lovgivningen faktisk oppnås. Lovgivningen stiller visse krav til hva som skal presenteres i åpenhetsrapportene, men er disse kravene hensiktsmessige for å oppnå et velfungerende verdipapirmarked, slik lovgivende myndighet ønsker? Mitt tema har blitt viet oppmerksomhet i andre land, deriblant i Storbritannia. Jeg kommer til å bruke erfaringene som er gjort i Storbritannia som sammenligningsgrunnlag for mine egne funn, og identifisere sammenfallende områder og avvik.

Jeg vil ha hovedfokus på hvordan norske revisjonsselskaper forholder seg til regelverket, men som nevnt trekke paralleller internasjonalt på områder hvor det er hensiktsmessig. Jeg vil også presentere forslag til videreutvikling og forbedring av innholdet i åpenhetsrapportene, basert på antagelser om informasjonsbehov hos brukerne av åpenhetsrapporter.

---

2. Innføring av åpenhetsrapporter i Norge

2.1 EUs revisjonsdirektiv

Krav om årlig utarbeidelse av åpenhetsrapporter ble innført i Norge som et resultat av gjennomføringen av EUs revisjonsdirektiv (direktiv 2006/43/EF) i norsk lovgivning. EU-direktivet, også kjent som det åttende EU-direktivet, fokuserer blant annet på revisors uavhengighet, objektivitet, kvalitetskontroll og revisjonsstandarder (Kredittilsynet 2007). Herunder pålegges revisorer og revisjonsselskaper som reviderer selskaper av allmenn interesse, årlig å utarbeide åpenhetsrapporter. Det nye lovkravet ble tilføyd ved lov i Revisorloven § 5a-2 av 19. juni 2009 nr. 60.

I henhold til artikkel 40 nr.1 i EU-direktivet skal medlemsstatene i EU og EØS-området sørge for at revisorer og revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse offentliggjør en beretning på sitt nettsted for å sikre gjennomsiktighet. Beretningen skal bidra til økt åpenhet og innsyn i selskapets virksomhet (Kredittilsynet 2007).

Bakgrunnen for innføring av dette direktivet er et ønske om å øke tilliten til finansiell rapportering (Kredittilsynet 2007). Dette skal skje gjennom å sikre kvaliteten på revisjonen og styrke tilsynet med revisorer i EU- og EØS-området. Begrepet revisjonskvalitet vil bli nærmere diskutert i kapitel 6.1.

Siden direktivet, og dermed kravet om åpenhetsrapporter, omfatter hele EU og EØS-området, vil dette kravet kunne bidra til å avdekke og tydeliggjøre internasjonale samarbeid og nettverk. Dette kan igjen bistå tilsynsmyndighetene ved å forenkle samarbeid mellom revisjonsmyndigheter på tvers av landegrenser.

2.2 Internasjonale standarder for revisjon av historisk finansiell informasjon

I mars 2009 fullførte International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) arbeidet med sitt "Clarity Project" og publiserte 36 reviderte ISA-standarder og en revidert utgave av sin standard for kvalitetskontroll; International Standard on Quality Control 1 (ISQC1). Gjennom sitt "Clarity Project" hadde IAASB som overordnet siktemål å forbedre revisjonskvaliteten gjennom å gjøre ISA-standardene mer tydelige, konsistente,

---

brukervennlige og enklere å forstå (IFAC 2011). Intensjonen er at ISA-ene skal være globale revisjonsstandarder, inkludert bruk i EU og EØS-området.

ISQC1 omhandler revisjonsfirmaets ansvar for sitt kvalitetskontrollsystem for revisjon og forenklet revisorkontroll av regnskaper, samt andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester. Med andre ord er ISQC1 grunnlaget for revisjonsselskapenes utarbeidelse av kvalitetskontrollsystemer, og dermed relevant for Revisorloven § 5a-2.

De 36 reviderte ISA-standardene og den reviderte ISQC1 utgjør standarden for all revisjon av finansregnskap i Norge påbegynt på eller etter 15. desember 2009. I praksis vil dette si at standardene er aktive fra og med regnskapsåret 2010. Før 2010 ble regnskapsstandarder (RS) utarbeidet av Den norske Revisorforenings Revisjonskomité benyttet i Norge. Disse RS-ene er nå erstattet av de nye reviderte ISA-standardene. ISQC1 erstattet på samme måte den tidligere norske kvalitetsstandard SK1. De internasjonale standardene er oversatt til norsk, og disse betegnes ISA-er og ISQC1.

3. Teoretiske perspektiv

3.1 Asymmetrisk informasjon

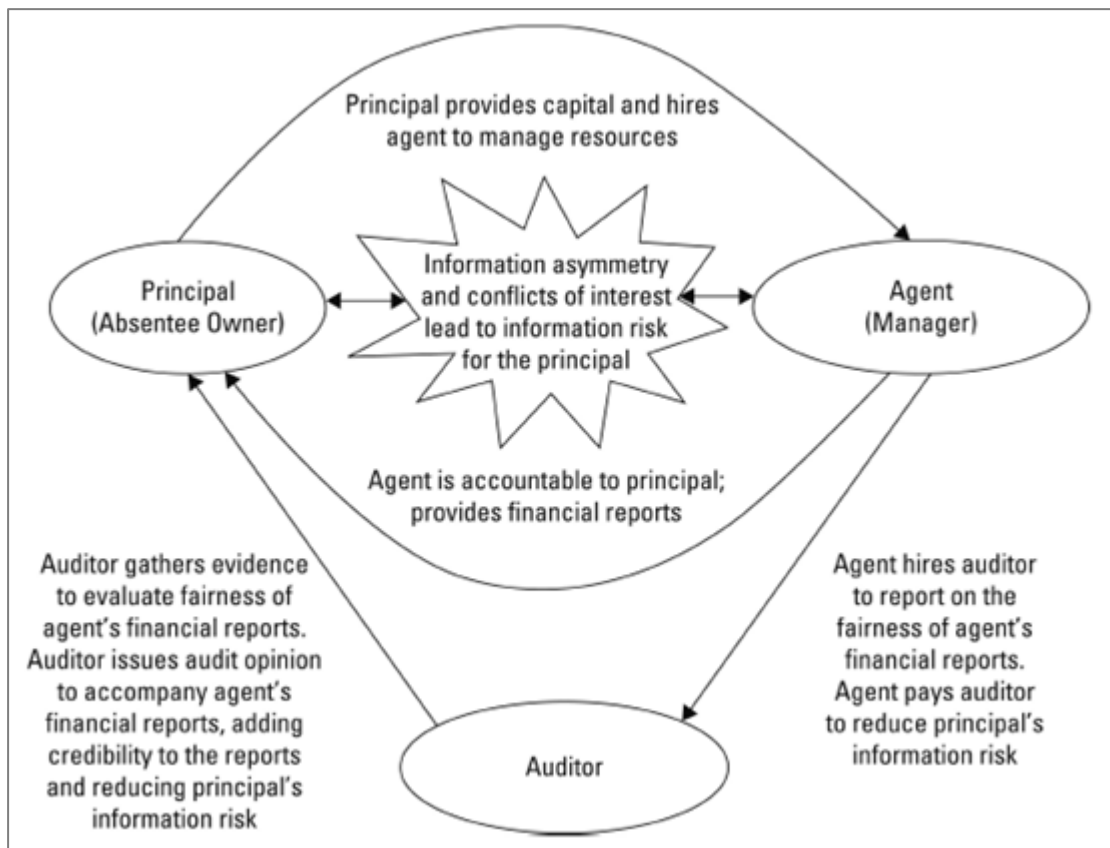
Grunnlaget for etterspørselen etter revisjonstjenester er at det eksisterer informasjonsasymmetri mellom eierne av et selskap og ledelsen som skal styre selskapet på vegne av eierne. Denne informasjonsasymmetrien er roten i den såkalte prinsipal-agentproblematikken. Prinsipalen (i dette tilfellet eierne) ansetter agenten (ledelsen) for å handle (drive selskapet) på vegne av prinsipalen.

Informasjonsasymmetrien mellom prinsipal og agent oppstår som følge av to vesentlige faktorer.

For det første har ikke prinsipalen anledning eller kompetanse til å overvåke alle valg agenten foretar i forbindelse med daglig drift av selskapet. Revisor ansettes for å undersøke agentens finansielle rapportering og troverdigheten av denne, og dermed styrke prinsipalens beslutningsgrunnlag. Gjennom å redusere informasjonsasymmetrien (usikkerheten) tilfører revisor verdi til prinsipalen ved å forsterke og øke troverdigheten av prinsipalens beslutningsgrunnlag. Skjulte handlinger utgjør også et effektivitetstap for virksomheten, noe revisjon bidrar til å redusere.

For det andre kan prinsipalen og agenten ha ulike incentiver. Med incentiver menes motivasjon eller drivkraft for handling. Selskapets eiere vil ofte ha fokus på langsiktig profitt, mens ledelsen gjerne vil ha mer kortsiktige mål, da gode resultater på kort sikt ikke bare vil la dem beholde jobben, men også ofte utløse bonuser eller lignende incentivordninger.

Tankegangen bak prinsipal- agentforholdet kan illustreres med følgende modell (Figur 3.1).

Figur 3.1. Hvordan prinsipal- agentforholdet fører til behov for revisjonstjenester (Eilifsen et al. 2010)

Av spesiell interesse i forbindelse med publiseringen av åpenhetsrapporter er forholdet mellom revisor og prinsipal, illustrert på venstre side i modellen. Revisor skal evaluere rettmessigheten og nøyaktigheten ved agentens finansielle rapportering. Dette skal så kommuniseres til prinsipalen gjennom revisjonsberetningen, hvor revisor presenterer sin konklusjon om hvorvidt regnskapet gir et rettviseende bilde av virksomheten eller ikke. På bakgrunn av denne uttalelsen skal så prinsipalen gjøre seg en mening om sannferdigheten i den finansielle rapporteringen fra ledelsen. Denne objektive uttalelsen fra revisor bidrar til å redusere informasjonsasymmetrien mellom prinsipal og agent. Prinsipalen ønsker altså å tilegne seg ekstra informasjon for å bedre belyse agentens innsats.

I hvor stor grad prinsipal kan stole på revisors beretning avhenger blant annet av prinsipalens inntrykk av revisjonskvaliteten revisor leverer. Under analysen vil det undersøkes om forhold som påvirker inntrykket av revisjonskvalitet kan identifiseres og måles i åpenhetsrapportene, og hvorvidt åpenhetsrapportene gir relevant og nyttig informasjon til interessentene. Slike måleindekser kalles gjerne kritiske prestasjonsindekser, og blir nærmere diskutert i kapittel 7.

Forholdet mellom klientselskapet (prinsipal) og revisjonsselskapet (agent) kan også belyses ved bruk av samme modell. Om åpenhetsrapporten kan brukes til å si noe om revisjonskvaliteten revisjonsselskapet leverer, vil dette kunne påvirke agentens valg av revisjonsselskap.

Den totale verdien i en prinsipal- agentrelasjon økes ved å inkludere (hhv. ekskludere) informasjon som reduserer (hhv. øker) feilen som agentens valg estimeres med (Kvaløy 2011). Økt troverdighet og antatt kvalitet på revisjonstjenestene som leveres vil øke verdien på revisjonstjenestene i markedet, og vil gagne både revisjonsselskapet og klienten. Essensen er et ønske om å formidle informasjon av høy relevans og kvalitet.

Gjennom denne informasjonen kan verdien i relasjonen økes, enten man ser på forholdet mellom revisjonsselskap (agent) og klient (prinsipal) eller mellom klient (agent) og markedet (prinsipal). I så måte er åpenhetsrapportene et virkemiddel som kan bidra til å øke verdien i forholdet mellom revisjonsselskap og klient, ved at revisjonsselskapet får presentert seg selv og sin virksomhet til klienten og andre interessenter.

3.2 Ressursanalyse

Når revisjonsselskapene skal utforme sine åpenhetsrapporter, har de en stor grad av frihet til hva rapportene skal inneholde, utover de relativt smale kravene satt i lovteksten. Revisjonsselskapene er avhengige av sitt omdømme for å overleve i bransjen, og vil trolig ønske å fremheve egenskaper ved selskapet som forsterker selskapets uavhengighet, integritet og profesjonalitet. Samtidig er den norske revisjonsbransjen preget av fem store aktører, som det for klientene kan være vanskelig å skille fra hverandre når det gjelder kvalitet. Et ønske om å differensiere seg fra konkurrentene på områder hvor revisjonsselskapet mener det har fortrinn, har trolig betydning for valg av innhold og vinkling på rapporten. Men hvordan kan selskapets konkurransefortrinn avdekkes, og ikke minst bevares?

Tankegangen bak en ressursbasert analyse bygger på at selskapet kan oppnå konkurransefortrinn i forhold til sine konkurrenter basert på interne ressurser og kapabiliteter. Med interne ressurser menes faktorer bedriften besitter som kan skape verdi for kunden. Kapabilitet henspeiler til evnen til å koordinere, organisere og utnytte sine ressurser (Stensaker 2010).

Et selskap kan ha en rekke ulike ressurser. En kan tenke seg en oppdeling i fysiske, finansielle, organisatoriske, relasjonsbaserte og kompetansebaserte ressurser.

Ved vurdering av hvilke ressurser som kan gi selskapet varige konkurransefortrinn, må det undersøkes og identifiseres hvilke ressurser som er særegne for selskapet. En modell som ofte brukes for å illustrere ressursens bidrag til selskapet er SVIMA- modellen (Figur 3.2). Denne modellen legger til grunn fem elementer som må være til stede for at en ressurs skal kunne gi selskapet et varig konkurransefortrinn (Jacobsen og Lien 2001).

Ressursen må ifølge modellen være **sjelden**, **viktig**, **ikke-imiterbar**, **mobilisert** (aktiv/utnyttet) og **appropriert** (det vil si at verdien tilfaller selskapet) for at den skal gi selskapet et varig konkurransefortrinn.

Vanligvis er det slik at en ressurs ikke gir varige konkurransefortrinn. For å undersøke hva ressursen bidrar med til selskapet, har Jacobsen og Lien (2001) utarbeidet følgende oversikt (Figur 3.2).

Sjelden	Viktig	Ikke-imiterbar	Mobilisert	Appropriert	Utfall
Nei	Ja	Ja	Ja	Ja	Paritet
Ja	Nei	Ja	Ja	Ja	Trivielt fortrinn
Ja	Ja	Nei	Ja	Ja	Midlertidig fortrinn
Ja	Ja	Ja	Nei	Ja	Potensielt fortrinn
Ja	Ja	Ja	Ja	Nei	Ikke-beholdt fortrinn
Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Varig fortrinn

Figur 3.2 SVIMA- modell (Jacobsen og Lien 2001)

Som det fremgår av modellen avhenger selskapets oppnådde verdi av ressursen av hvorvidt de ulike momentene i SVIMA- analysen er oppfylt eller ikke. For at ressursen skal kunne tilføre selskapet et varig konkurransefortrinn, må ressursen oppfylle alle kravene i modellen, altså være sjelden, viktig, ikke-imiterbar, mobilisert og appropriert for selskapet.

I sammenheng med revisjon kan begrepet ressurs benyttes med henblikk på flere ulike aspekter. På et overordnet plan kan varen revisjon sees på som revisjonsselskapets ressurs og kilde til konkurransefortrinn. På et mer detaljert plan kan man se på hvilke innsatsfaktorer i virksomheten som samlet utgjør varen revisjon, og egenskaper ved disse enkelte faktorene.

For et revisjonsselskap vil spesielt følgende innsatsfaktorer kunne være sentrale for å oppnå konkurransefortrinn med varen revisjon:

- De organisatoriske (rutiner, prosedyrer, kontroller: intern kvalitetskontroll),
- De relasjonsbaserte (omdømme, relasjoner til kunde)
- De kompetansebaserte (kunnskap, ferdighet, evne: etterutdanning)

Formålet med åpenhetsrapportene er som nevnt blant annet å sikre åpenhet og innsyn omkring revisjonsselskapets virke og om prosesser innad i revisjonsselskapet. Åpenhetsrapportene kan også gi interessegruppene en bedre mulighet til å vurdere revisjonsselskapene opp mot hverandre, blant annet på faktorer som transparens og revisjonskvalitet. I den sammenheng vil det være interessant å undersøke hvorvidt selskapene oppgir informasjon om ressurser som kan bidra til de overnevnte forhold i sine åpenhetsrapporter.

Det forventes at selskapene gir mye informasjon om sine organisatoriske forhold, da slike forhold legger mye av grunnlaget for lovkravene til åpenhetsrapportene. Det vil likevel være særlig relevant i tilknytning til punkt 1, 2 og 4 i lovkravet, men også i forbindelse med andre punkter i lovkravet kan informasjon om organisatoriske forhold være aktuelt og relevant for interessentene.

Relasjonsbaserte forhold sier noe om revisjonsselskapets posisjon i bransjen. Disse forholdene spørres det i liten grad direkte om i lovteksten, men relasjoner og nettverk i næringslivet er svært viktig for revisjonsselskap.

Forhold som turnover på kunder, altså hyppigheten i tilgang og avgang, kan si noe om hvordan nåværende klienter opplever selskapet. Klientenes inntrykk av revisjonsselskapet vil basere seg på tett interaksjon over tid, og gi et inntrykk av hvordan revisjonsselskapet oppfattes etter et tett samarbeid. Aldersfordeling av partnere i revisjonsselskapet kan også gi nyttig informasjon, om det legges til grunn en antagelse om at eldre partnere har et bredere kontaktnettverk enn yngre partnere, grunnet lengre fartstid i næringslivet. Forholdet mellom

selskaper av allmenn interesse og andre klienter, basert på prosentsatser eller omsetning, kan også si noe om hva som er revisjonsselskapets satsningsområde. Videre kan informasjon om hvor mange børsnoterte selskaper en partner betjener, eller selskapet betjener som helhet, si noe om hvilke relasjoner revisjonsselskapet og dets ansatte har i næringslivet. De relasjonsbaserte forholdene vil det være naturlig å finne informasjon om spesielt i forbindelse med punkt 5, 7 og 8 i lovkravet. Det vil være av særlig interesse om slik informasjon fremstilles kvantitativt i åpenhetsrapporten.

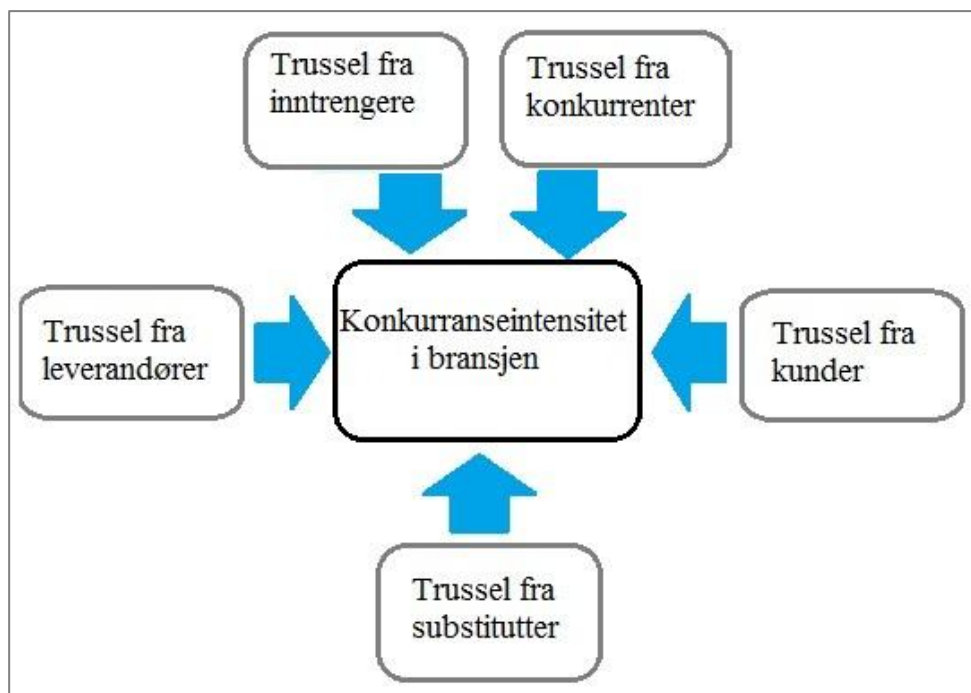
Kompetansebaserte forhold hører i utgangspunktet naturlig inn under punkt 6 i lovkravet, som omhandler revisjonsselskapets etterutdanningspolitikk. Også her vil kvantitativ data være ønskelig. Eksempel på forhold som vil kunne belyses er hvor mange av de ansatte som er registrerte og statsautoriserte revisorer, hvor mange som har en mastergrad i regnskap og revisjon, og hva slags utdanning/kompetanse som kreves for å arbeide på ulike typer kunder (børsnoterte, internasjonale, IFRS- regnskap etc.).

3.3 Porters five forces

Uavhengig av hvilken bransje et selskap opererer i, er det nødvendig å ha kunnskap både om konkurranseintensiteten i bransjen, om sin egen posisjon, og om eksterne forhold som kan påvirke nåværende og fremtidig konkurransesituasjon.

Michael E. Porter skapte et rammeverk for bransjeanalyse og strategiutvikling kalt Porters Five Forces (Porter 1979). Rammeverket identifiserer fem krefter som påvirker konkurranseintensiteten i en bransje og dermed også hvor attraktiv bransjen er. En slik eksternanalyse for revisjonsselskaper kan bidra til å avdekke hvilke områder av driften som er spesielt sårbar overfor trusler utenfra. Figur 3.3 illustrerer hvordan de ulike kreftene påvirker bedriftenes konkurranseforhold.

Figur 3.3 Porters five forces (Barney 2011)

I sammenheng med denne utredningen, hvor jeg undersøker de fem største revisjonsselskapene i Norge, er det særlig trusselen fra kunder og fra konkurrenter som kan utgjøre en trussel for selskapet. Kundene vil være klienter som kjøper tjenester fra revisjonsselskapene. Disse står relativt fritt til å bytte til en annen leverandør ved utløpet av eksisterende kontrakter, og når behov for nye tjenester oppstår. Den største trusselen fra konkurrentene består i økt konkurranse om eksisterende og nye klienter, hovedsakelig basert på kvalitetsmessige eller kostnadsmessige forhold.

Alle revisjonsselskapene i min analyse kan i stor grad levere samme type tjenester til klienten, noe som også legger til rette for stor konkurranse om kundene. For å holde på eksisterende klienter, samt hente nye klienter, må selskapene differensiere seg på andre forhold enn gjennom hvilke tjenester de leverer.

Klientenes oppfatning av revisjonsselskapets uavhengighet og integritet, samt den revisjonskvalitet de leverer, kan bli avgjørende for å holde seg konkurransedyktige i en tøff bransje preget av sterk konkurranse. Brukerne av tjenestene kan ha problemer med å vurdere revisjonskvaliteten og forskjeller i revisjonskvalitet mellom selskapene fordi denne i stor grad ikke er observerbar. Et av formålene med åpenhetsrapporter er nettopp å gi informasjon som kan bedre interessentenes grunnlag for å vurdere revisjonskvaliteten de ulike selskapene leverer.

4. Lovmessige krav til åpenhetsrapporter

Finansdepartementet legger i Revisorloven visse føringer på utarbeidelsen av åpenhetsrapporten. Det kreves at alle som reviderer foretak av allmenn interesse skal utarbeide åpenhetsrapporter (Revisorloven 2011). Hvilke foretak dette gjelder er definert i lovteksten og gjengitt i kapittel 4.1.

4.1 Særlige plikter ved revisjon av foretak av allmenn interesse

I Revisorloven kapittel 5a gis følgende definisjon om hvilke foretak som regnes som foretak av allmenn interesse:

Revisorer og revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse plikter å utarbeide en åpenhetsrapport (§ 5a-2). Denne bestemmelsen gjelder for revisorer og revisjonsselskaper som reviderer årsregnskap for revisjonspliktige foretak som oppfyller ett eller flere av de følgende krav (§ 5a-1):

- *Foretaket har utstedt omsettelige verdipapirer som er opptatt til handel på et regulert marked i EØS-land (herunder aksjer, obligasjoner og)*
- *Foretaket er en bank eller annen kredittinstitusjon*
- *Foretaket er et forsikringsselskap*

Finanstilsynet kan imidlertid gjøre unntak fra kravet i dette kapittel dersom revisor er underlagt krav etter andre lands lovgivning.

4.2 Krav til innhold

Som nevnt stilles det visse krav til åpenhetsrapportens omfang og innhold. Det enkelte revisjonsselskap står fritt til å velge layout og struktur på selve rapporten, men i henhold til Revisorloven § 5a-2 skal åpenhetsrapporten som avgis minst inneholde en redegjørelse av følgende momenter:

-
1. *En oversikt over selskapets organisasjonsform og eierskap*
  2. *En klargjøring av eventuelle samarbeid som nevnt i Revisorloven § 4-7¹*
  3. *Styringsstrukturen*
  4. *Interne kvalitetskontrollsystemer og retningslinjer for uavhengighet, samt en erklæring fra styret om hvordan kvalitetskontrollsystemene har fungert og at retningslinjene har blitt overholdt*
  5. *Tidspunktet for siste periodiske kvalitetskontroll etter § 5b-2²*
  6. *En oversikt over foretak eller konsern som oppfyller kravene nevnt i § 5a-1 og er blitt revidert av revisor siste regnskapsår*
  7. *Revisjonsselskapets etterutdanningspolitikk*
  8. *Regnskapsopplysninger som viser omfanget av revisjonsvirksomheten, herunder samlet omsetning fordelt på honorar for revisjon og andre tjenester*
  9. *Godtgjørelser til eierne*

Punkt 5a-2.4 og 5a-2.5 inkluderer elementer fra Revisorloven § 5b-2 om periodisk kvalitetskontroll. Den periodiske kvalitetskontrollen er ekstern, men interessant for analysen da ett av elementene som kontrolleres ved periodisk kvalitetskontroll er revisjonsselskapets

---

¹ For samarbeidende revisorer som fremstår utad som et fellesskap, gjelder bestemmelsene fastsatt i og i medhold av dette kapittel som om de var ett revisjonsselskap. Dersom en revisor eller et revisjonsselskap har eierandeler i et foretak som utfører rådgivnings- eller andre tjenester, skal disse ses under ett i forhold til bestemmelsene fastsatt i og i medhold av dette kapittel. Årsregnskap for en revisjonspliktig kan ikke revideres av den som har samarbeidsavtale med noen som utfører rådgivnings- eller andre tjenester dersom dette er egnet til å påvirke eller reise tvil om revisors uavhengighet og objektivitet. Departementet kan i forskrift bestemme at reglene fastsatt i og i medhold av dette kapittel skal gjelde når det foreligger en slik samarbeidsavtale.

² Revisor som reviderer revisjonspliktiges årsregnskap skal underlegges kvalitetskontroll minst hvert sjette år. Revisor som omfattes av § 5a-1 skal likevel kontrolleres minst hvert tredje år. Kvalitetskontrollen skal minst omfatte en vurdering av uavhengighet, ressursanvendelse, revisjonshonorarer og revisjonsutførelsen. For revisjonsselskaper skal kvalitetskontrollen dessuten omfatte en vurdering av selskapets interne systemer for kvalitetskontroll, jf. § 5b-1. Resultatene av kvalitetskontrollen skal beskrives i en skriftlig rapport. Merknader på grunnlag av kvalitetskontrollen skal følges opp av revisor uten ugrunnet opphold. Kvalitetskontrollen utføres av den Finanstilsynet utpeker. Departementet kan fastsette forskrift om gjennomføring av kvalitetskontroll som utføres av andre enn Finanstilsynet. Departementet kan videre fastsette forskrift om kvalitetskontroll av revisorer som omfattes av § 5a-1.

systemer for intern kvalitetskontroll. Selskapets interne kvalitetskontrollsystemer skal bygge på ISQC1, og har direkte innvirkning på kvaliteten på tjenestene revisjonsselskapet leverer.

Åpenhetsrapporten, med nevnte krav til minimumsinhold for å oppfylle lovkravene satt av Finansdepartementet skal i henhold til Revisorloven § 5a-2 være underskrevet og gjøres tilgjengelig på revisors nettsted senest tre måneder etter regnskapsårets slutt.

5. Behovet for åpenhetsrapporter

5.1 Endringer i samfunnsmessige og økonomiske forhold

Revisjonsbransjen er eksponert for endringer i samfunnet. Endringer i økonomiske, politiske og regulatoriske forhold vil alle påvirke revisors vilkår og hvilke krav og ønsker klientene, investorene, tilsynsmyndighetene, samfunnet og andre har til revisjonsselskapene. Hvordan revisjonsselskapet håndterer slike endringer og hvor dynamisk revisjonsselskapet opptrer avhenger av intern virksomhetsstyring, prosesser og kontroll i selskapet.

I etterdønningene av internasjonale finans- og revisjonsskandaler som Enron og Parmalat, og nasjonale skandaler som Finance Credit og Sponsorservice er det blitt stilt spørsmålsteget ved revisors kompetanse, objektivitet og integritet, og revisjonsselskapenes kvalitetskontroll. Interessentene mistet tilliten til at revisor oppfylte sine oppgaver og plikter, og til at revisor leverte revisjon av den nødvendige og forutsatte kvalitet. I slike turbulente tider er gjenopprettelsen av tillit til revisor og bedre innsikt i revisjonskvaliteten for brukerne særdeles viktig. Offentliggjøring av åpenhetsrapporter kan være et viktig virkemiddel for å styrke revisjonsselskapenes troverdighet når det gjelder kvaliteten på revisjonen.

Innføring av lovpålagt publisering av åpenhetsrapporter kan videre bidra til å dempe frykten i markedet som oppstår i sammenheng med konjunkturer i nasjonal og global økonomi. Et godt eksempel på slike forhold i nyere tid er finanskrisen som traff verdensøkonomien med full kraft i 2008. Når usikkerheten blant investorer og i finansmarkedet generelt er stor, kan virkemidler som bidrar til økt tillit og integritet til den finansielle rapporteringen virke dempende og bidra til at konsekvensene av slike kriser reduseres.

Som nevnt har finanskrisen og de store skandalene knyttet til finansiell rapportering og revisjon det siste tiåret bidratt til å sette søkelyset på revisjonsbransjen og dens virke. Det stilles nye og strengere krav til at revisjonsselskapet skal utvikle og forbedre sine rutiner og arbeidsmetoder, både fra regulatorer i bransjen og internt i selskapet. Dette er en god illustrasjon på hvordan slike hendelser fungerer som drivere for fornyelse, og bidrar til å holde både bransjen og regulatorisk myndighet skjerpet, og bevisste på behovet for stadig forbedring og tilpasning til markedets forventninger.

5.2 Økt fokus på åpenhet

Revisors beretning skal være et kvalitetsstempel, og en troverdig bekreftelse på at interessentene kan stole på innholdet i selskapets finansielle rapportering. Troverdigheten svekkes imidlertid dersom revisor ikke er uavhengig og objektiv.

Et virkemiddel for å skape troverdighet og tillit hos interessentene er gjennom økt transparens og åpenhet om revisjonsselskapets virksomhet og aktiviteter. Økt transparens kan bidra til å styrke revisjonsselskapets posisjon som en uavhengig og pålitelig tredjepart i attestasjon av finansiell rapportering. Dette er viktig for å kunne opprettholde markedets tillit til revisorfunksjonen, også for eksisterende klienter og potensielle klienter.

Med transparens menes at selskapet er gjennomsiktig i billedlig forstand, altså at revisjonsselskapet utøver åpenhet og ikke forsøker å skjule informasjon som kan være nyttig for interessenten, selv om det kan være uheldig for selskapet. I forbindelse med revisjonsselskaper henspeiler transparens blant annet på hvorvidt selskapet er åpne rundt sine aktiviteter og arbeidsprosesser. I en bransje som revisjonsbransjen, som er så avhengig av at lover og regler følges, kan god transparens overfor interessentene være et viktig konkurransefortrinn for revisjonsselskapet. Fokus på virksomhetsstyring (”corporate governance”) gir også signaler utad om hvorvidt ledelsen i selskapet har kontroll og oversikt over selskapets styring og drift.

Denne åpenheten tydeliggjøres blant annet gjennom hvordan revisjonsselskapet kommuniserer til sine klienter og interessenter. Typisk er revisjonsberetningen og åpenhetsrapporten de to mest sentrale midlene for slik kommunikasjon. På dette punktet spiller åpenhetsrapportens struktur og oppbygging en stor rolle. Derfor er det viktig at revisjonsselskapet ikke bare overholder de krav til åpenhetsrapportens innhold som stilles i Revisorloven, men at selskapet samtidig er bevisst på hvordan informasjonen fremstilles, og at dette skjer på en hensiktsmessig måte for brukerne av åpenhetsrapporten. Hvorvidt dette er tilfelle vil jeg undersøke nærmere i analysen av åpenhetsrapportenes lesbarhet (kapitel 10.11).

5.3 Økende regulering

Revisjonsbransjen var i begynnelsen av dette århundret ikke bare preget av tillitskrise fra finansmarkedene, men også av innstramminger fra lovgiver, andre reguleringsinstanser og tilsynsmyndighetene. Ut fra et ønske om et velfungerende verdipapirmarked var myndighetene raskt på banen med blant annet The Sarbanes- Oxley Act i USA og det åttende revisjonsdirektivet i EU. Disse nye reguleringene var klar tale fra myndighetene om strengere regulering av bransjen, og har preget utviklingen i bransjen det siste tiåret. Innføringen av åpenhetsrapportene er et ledd i denne økte reguleringen.

Gjennom lovpålagt utarbeidelse av åpenhetsrapporter ønsker lovgivende myndighet å legge bedre til rette for at investorer og andre regnskapsbrukere så vel som revisjonskunder bedre skal kunne gjøre seg opp en mening om revisjonsselskapet. Lovgivende myndighet ønsker at økt transparens skal bidra til å øke interessentenes forståelse og bevissthet omkring revisjonsselskapets prosesser og virksomhet. En rekke forhold skal belyses, deriblant organisatoriske forhold innad i revisjonsselskapet, revisjonsselskapets uavhengighet og interne kvalitetskontrollsystemer som selskapet benytter.

Samtidig som åpenhetsrapportene tilbyr nyttig informasjon til både revisjonsselskapets og klientens interessenter, kan også utarbeidelsen av rapporten bidra til at revisjonsselskapet selv får et særlig fokus på slike forhold, og jobber aktivt for å identifisere og utbedre mulige svakheter (Finanstilsynet 2011c).

5.4 Kommunikasjon til interessentene

Revisjonsselskapets klienter kjøper revisjonstjenester fra revisjonsselskapet for å kunne presentere et pålitelig finansregnskap til sine eiere og investorer. Gjennom åpenhetsrapportene kan revisjonsselskapene kommunisere til interessentene om hvordan revisjonsselskapet er oppbygd og fungerer. Dette er i seg selv viktig, men åpenhetsrapporten kan videre kommunisere revisors objektivitet, uavhengighet og integritet, egenskaper som utgjør ryggraden i revisors virke. Dette kan igjen bidra til å øke verdien for brukerne ved å redusere informasjonsrisikoen ved de tjenestene som leveres. En god og åpen kommunikasjon av disse kvalitetene hos revisor, og om kvaliteten i revisjon og revisjonsselskapet som helhet, kan også bidra til å styrke revisjonsselskapets konkurranseposisjon i bransjen (kapitel 3.4).

Lovverket legger visse føringer på hva som skal inngå i åpenhetsrapportene. Det kan imidlertid være lett å falle for fristelsen om å benytte åpenhetsrapporten primært som et markedsføringsdokument, som samtidig tilfredsstiller de kriterier som påkreves i Revisorloven § 5a-2. Revisjonsselskapet vil kanskje også forsøke å bruke åpenhetsrapporten til å fremheve sine positive sider, og skjule sine svakheter.

5.5 Hvordan arbeidet med åpenhetsrapporten vektlegges hos revisjonsselskapet

Ved utarbeidelse av åpenhetsrapportene, vil revisjonsselskapene trolig legge kost/nyttevurderinger til grunn når det gjelder hvor mye innsats som skal legges i rapporten, og hvor mye og hvilken informasjon som skal offentliggjøres. Så lenge revisjonsselskapet opptrer rasjonelt og nyttemaksimerende, noe det er naturlig å anta, vil det ønske å maksimere sin nytte (verdi) av rapporten gitt innsats ved utarbeidelse og eventuelle kostnader knyttet til offentliggjøring av noe som tidligere var konfidensiell informasjon.

Slike kost/nyttevurderinger kan være med på å rettferdiggjøre kostnadene ved åpenhetsrapportene ved at verdien av slike rapporter for revisjonsselskapet klargjøres. I en slik sammenheng vil det være sentralt å ta hensyn til de langsiktige gevinstene som følger av bedret omdømme og økt tillit. En mulig implikasjon av en åpenhetsrapport som interessentene oppfatter som nyttig og som er til revisjonsselskapets fordel, kan være en forbedret konkurranseposisjon for selskapet. Et problem ved å identifisere verdiskapning som er et resultat av åpenhetsrapportene, kan være at det ikke skapes konkrete verdier i tradisjonell forstand, men immaterielle verdier som godt rykte og tillit.

5.6 Ytterligere regulering og kontroll

Utover det nye kravet om utarbeidelse av åpenhetsrapporter, stiller også direktivet og Revisorloven andre, strengere krav til revisorer og revisjonsselskap som reviderer selskaper av offentlig interesse. Flere av disse kravene omhandler forhold som har naturlig sammenheng med åpenhetsrapportene, i den forstand at de påvirker kravene og innholdet i åpenhetsrapportene, blant annet når det gjelder uavhengighet og kvalitetskontroll. Hvordan disse andre kravene behandles, vil derfor kunne forventes å være gjenstand for omtale i åpenhetsrapportene.

Det kreves at revisorer som reviderer selskaper av offentlig interesse skal være gjenstand for kvalitetskontroll utført av Finanstilsynet hvert tredje år i motsetning til hvert sjette år for andre selskaper (Revisorloven 2011, § 5b-2). Finanstilsynet skal også påse at revisjonen foregår i tråd med Revisorlovens bestemmelser, herunder den rettslige standarden ”god revisjonsskikk”. Dette skjer blant annet gjennom selskapstilsyn og stedlig revisortilsyn. Revisor underlegges videre særskilte uavhengighetskrav, herunder krav om rotasjon av den ansvarlige revisor og karenstid for overgang til ledende stilling hos den revisjonspliktige (Revisorloven 2011, § 5a-4, § 5a-5). Dette kreves for å redusere faren for interessekonflikt, og for å styrke revisors uavhengighet og objektivitet.

5.7 Hvordan strengere regulering direkte påvirker profesjonen

De stadig strengere regulatoriske krav som revisor til enhver tid må forholde seg til, vil naturlig nok påvirke revisors hverdag. Selv om det strengere regelverket umiddelbart virker som et positivt tiltak for å øke tilliten til revisors arbeid og dermed bidra til et velfungerende verdipapirmarked, kan det også ha flere uheldige konsekvenser.

Den første konsekvensen av å måtte forholde seg til et stadig mer omfattende regelverk er at kostnadene knyttet til revisjonen, alt annet like, trolig vil øke. Dette vil øke kostnadssiden til revisjonsselskapet, og vil kunne medføre større fokus på kostnadskutting hos revisjonsselskapene, særlig dersom økte kostnader ikke kan overveltes på klienten. Som en konsekvens av dette reduseres kanskje revisjonskvaliteten urettmessig, for eksempel på områder i revisjonen som er utsatt for relativt mindre regulering og tilsyn, for å unngå å måtte øke sine honorarsatser for klienter som ikke har betalingsvillighet. Dermed vil økt regulering kunne virke mot sin hensikt.

Om kostnadene for klienten øker, vil det også kunne medføre at presset på revisor knyttet til å levere tjenester av høy kvalitet øker, da klienten forventer og ”få mer” siden de betaler en høyere pris. I denne sammenhengen vil og ”få mer” kunne tolkes som at klienten ønsker å kunne legge mer vekt på revisjonsberetningen. Kanskje vil også økt tillit til revisors beretning medføre redusert fokus på interne kontrollrutiner hos klient.

Et stringent regelverk kombinert med økt fokus på kostnadskutting kan også ha andre uheldige konsekvenser. Det kan blant annet føre til at revisor er mer opptatt av å oppfylle alle krav satt av lovverket og ”huke av boksene” som regelverket krever, mens bruken av sin

profesjonelle dømmekraft og undersøkende virkemidler for å avdekke underliggende sammenhenger nedprioriteres. På denne måten vris revisors rolle fra å være en ”undersøkende detektiv” mot å være en oppsynsmann som i hovedsak er opptatt av formelle krav. Dette vil igjen kunne medføre økte muligheter for manipulasjon av regnskapsinformasjonen fra klientenes side, da graden av undersøkende revisjonsvirksomhet er nedprioritet. Satt på spissen forventer interessentene mer trygghet på bakgrunn av økende regulering, mens de i realiteten risikerer å få mindre trygghet.

5.8 Hva med rådgivning?

De store revisjonsselskapene leverer også rådgivningstjenester og andre supplerende tjenester, som advokattjenester og regnskapstjenester. Strengere regulering og forbedrede interne rutiner i revisjonsselskapene skal sørge for å unngå at leveranse av rådgivning og andre tjenester til revisjonsklient svekker revisors uavhengighet og objektivitet. For å unngå salg av tjenester som gjør at revisor ikke fremstår som uavhengig har det enkelte selskap omfattende systemer for å avgjøre hvilke tjenester som kan leveres til hver enkelt klient.

I og med at revisjonsselskapene tilbyr og leverer tjenester utover revisjon, også til revisjonsklient, er det et spørsmål om det burde stilles samme krav til rådgivningsaktiviteter som til revisjon i revisjonsselskapet. Selskapet vil stå overfor mange av de samme problemene og utfordringene når det kommer til forhold som intern kvalitetskontroll, styring og til en viss grad uavhengighet både innen rådgivning og revisjon.

I 2002-03 gjennomførte Kredittilsynet (nåværende Finanstilsynet) et såkalt rådgivningstilsyn for å undersøke salg av andre tjenester til revisjonsklienter. Resultatet var at muligheten revisjonsselskapet har til å levere tilleggstjenester til egne revisjonsklienter ble strammet inn (Byrkjeland 2008). Finanstilsynet er nå i gang med å gjennomføre et lignende rådgivningstilsyn rettet mot revisjonsselskapers salg av tilleggstjenester til egne revisjonsklienter (Finanstilsynet 2011b). Dette er et klart tegn om økt fokus også på tilleggstjenester som revisjonsselskapet leverer, og kan øke behovet for uttalelser og informasjon fra revisjonsselskapet i forbindelse med tilleggstjenestene som leveres til revisjonsklienter. Slike opplysninger vil kunne passe naturlig inn i åpenhetsrapporten.

---

6. Revisjonskvalitet

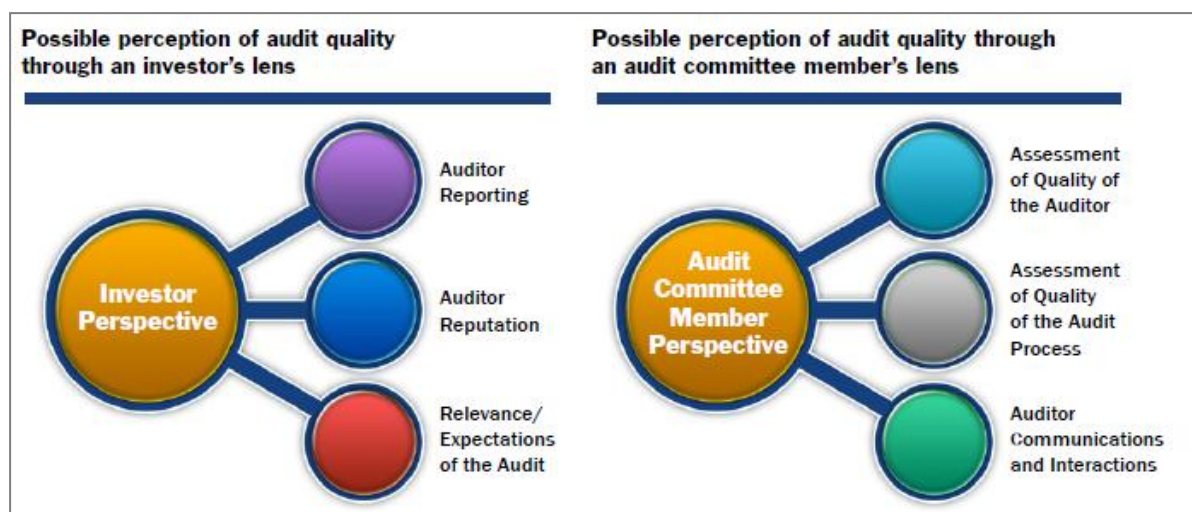
6.1 Hva er revisjonskvalitet?

Definisjonen av revisjonskvalitet er ikke entydig og flere ulike definisjoner har blitt foreslått. Den mest kjente og aksepterte definisjonen er kanskje Linda E. DeAngelo sin. Hun har definert revisjonskvalitet som sannsynligheten for at revisor både avdekker og rapporterer avvik i klientens finansielle rapportering (DeAngelo 1981). Michael Power fremhever at revisjonskvalitet kan sees på som en funksjon av revisors innsats (Power 2003). Mangel på enighet om en definisjon og det faktum at det generelt er vanskelig å identifisere direkte revisjonskvalitet, er ofte fremsatt som hovedhinderet for effektiv kommunikasjon mellom revisjonsprofesjonen og omverdenen om revisjonskvalitet.

Konteksten og omgivelsene som selskapet opererer i vil også påvirke oppfatningen av revisjonskvaliteten. Forhold ved klienten vil videre påvirke revisors omgivelser. Eksempler på dette kan være klientens størrelse, omdømme og hvilken industri klienten tilhører. Regulatoriske omgivelser vil også ha innvirkning og legge bånd på revisors utførelse av revisjonen. Praksis vil variere som følge av de ulike restriksjoner og kontekstuelle forholdene, og forståelsen av revisjonskvalitet vil variere både mellom enkeltpersoner, selskaper, tilsynsmyndigheter og mellom land. Grovt sett kan det sies at revisjonskvalitet er definert gjennom standarder, men realisert gjennom praksis (Broberg 2007).

For et revisjonsselskap med virksomhet i flere land, eller som deltar i et internasjonalt nettverk, kan slike variasjoner være utfordrende om det ønskes en unison forståelse av revisjonskvalitet globalt. Samtidig er det vanskelig å komme frem til en felles forståelse, nettopp fordi ulike parter vil ha ulike oppfatninger av hva som utgjør revisjonskvalitet, og hvordan denne kan måles.

Utfordringene illustreres av følgende modell, som viser hvordan begrepet er tolket ulikt avhengig av den posisjon interessenten har. I dette tilfellet illustreres forskjellene som kan oppstå mellom henholdsvis en investor og et medlem av en revisjonskomité (Figur 6.1).

Figur 6.1 Perceptions of Audit Quality (IAASB 2011)

Som det fremgår av modellen har investoren fokus på hvordan og hvor godt revisor rapporterer, revisors rykte, og relevans/forventninger til revisjonsprosessen. Revisjonskomitémedlemmet fokuserer på oppfattet kvalitet av revisor og revisjonsprosess, samt hvordan revisor kommuniserer og samhandler med andre parter. Allerede her tydeliggjøres interessekonflikten mellom bruker av regnskapet og revisjonskomité.

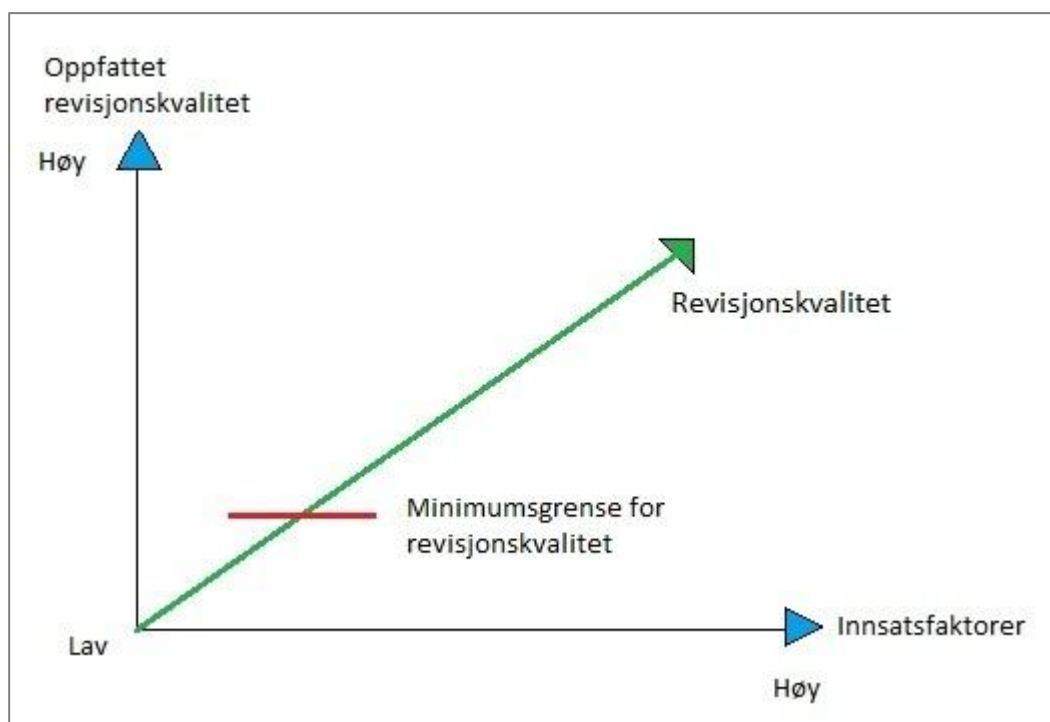
6.2 Sammenhengen mellom åpenhetsrapporter og revisjonskvalitet

Paul George, leder av UK Professional Oversight Board (POB) kom i forbindelse med høring av regler for gjennomføring av direktivkravene om åpenhetsrapportene i Storbritannia med følgende uttalelse (min oversettelse):

Åpenhetsrapporter spiller en verdifull rolle i oppmuntringen av revisjonskvalitet. Åpenhetsrapportene kan bistå investorene til å forstå styrkene til et spesifikt revisjonsselskap. Videre vil tydelig informasjon, eksempelvis om revisjonsselskapets prosesser og praksis knyttet til revisjonskvalitet, utgjøre et incentiv for alle innad i revisjonsselskapet til å etterleve både det revisjonsselskapet har lovet offentlig, og tankene og verdiene som ligger bak (FRC 2011).

6.3 Hvordan vurdere graden av revisjonskvalitet

Konseptuelt kan man forestille seg at revisjonskvaliteten kan variere fra meget høy til meget lav (Eilifsen 2005). Dette kan illustreres grafisk i følgende modell (Figur 6.2).

Figur 6.2 Grad av revisjonskvalitet

Carcello et al. uttaler at høyere revisjonskvalitet kan defineres som høyere grad av sikkerhet, som krever økt bruk av innsatsfaktorer (Bedard et al. 2010). Men hvordan kan man avgjøre om revisjonskvaliteten er tilfredsstillende, og hvilke kriterier bør ligge til grunn for en slik avgjørelse?

Jo høyere over minimumsgrensen revisjonsselskapet befinner seg, jo høyere oppfattes revisjonskvaliteten. På den horisontale akse måles mengden av innsatsfaktorer, og på den vertikale akse måles oppfattet revisjonskvalitet.

For revisjonsselskapet finnes det flere motiverende faktorer for å levere høy revisjonskvalitet. For det første er høy revisjonskvalitet et signal til selskapets klienter om at tjenestene revisjonsselskapet leverer er av høy kvalitet. For det andre er revisjonsselskapet trolig mindre utsatt for negative kommentarer fra tilsynsmyndighetene om revisjonsselskapet har høy revisjonskvalitet. Om tilsynsmyndighetene ikke finner grunn til å gi kommentarer eller merknader er det et tegn på at interne systemer fungerer som de skal og at selskapet har kontroll og oversikt over virksomheten. Dette vil igjen spille positivt inn på revisjonsselskapets rykte i bransjen, og kan være en differensierende faktor i en konkurranseintensiv bransje.

Det er også mulig at kommentarer og kritikk fra tilsynsmulighetene vil spille en større rolle i fremtidige åpenhetsrapporter, ved at forholdene synliggjøres enda mer enn de gjør i dag. Jo mer direkte slik informasjon må kommuniseres til interessentene, jo sterkere incentiver har revisjonsselskapet til å arbeide for å eliminere slike feil og avvik.

Om revisjonsselskapet befinner seg under minimumsgrensen illustrert i modellen er det større risiko for at vil foreligge en revisjonssvikt. Med begrepet revisjonssvikt menes at revisor gjennom sin revisjonsprosess ikke har avdekket vesentlig feilinformasjon som revisor burde ha oppdaget (Eilifsen 2005).

Opplagte minimumskriterier for revisjonskvalitet er at revisjonsselskapet og dets ansatte til enhver tid skal overholde de gjeldende lover og standarder som gjelder for revisjonen, eksempelvis å være i samsvar med Revisorloven og ISA-ene.

Videre er det også et underliggende kriterium for norske revisorer å utøve såkalt ”god revisjonsskikk” (Revisorloven 2011, § 5.2). Den rettslige standarden god revisjonsskikk forutsettes å ha et dynamisk innhold. Gjennom forutsetningen om dynamisk innhold har revisor fått en direkte oppfordring til å lede den faglige utviklingen. Videre krever standardenes natur at revisor om nødvendig benytter sitt profesjonelle skjønn ved anvendelsen av dem (ISA på norsk 2010, s10).

God revisorskikk tilsier at revisor skal forholde seg til uskrevne etiske normer ved gjennomføring av revisjonen og i sitt virke som revisor. Revisjonsselskapene har i tillegg ofte sin egen ”Code of Conduct” med etiske normer og verdier de ansatte skal etterleve. Slike etiske regelverk kommer i tillegg til krav om å følge de aktuelle lover og forskifter. Hvorvidt eksplisitte lover og regler overholdes kan bekreftes gjennom kontroller gjennomført av Finanstilsynet og andre eksterne kontrollmyndigheter, og gjennom de til dels omfattende interne kontrollene selskapene selv gjennomfører. Måling av hvorvidt etiske normer og verdier overholdes er mer krevende, da disse er mindre håndfaste av natur enn revisjonsstandarder. Det vil dermed i stor grad være hvorvidt selskapet fremstår som profesjonelt og pålitelig som kan vurderes, og også slike vurderinger vil i stor grad være subjektive.

Samtidig ligger det noe mer bak konseptet revisjonskvalitet enn det som kreves i lovteksten. Flere av tilsynene har bidratt med sine synspunkter omkring temaet, hvor det følgende utvalget inkluderer sentrale momenter fra ulike tilsynsmyndigheter.

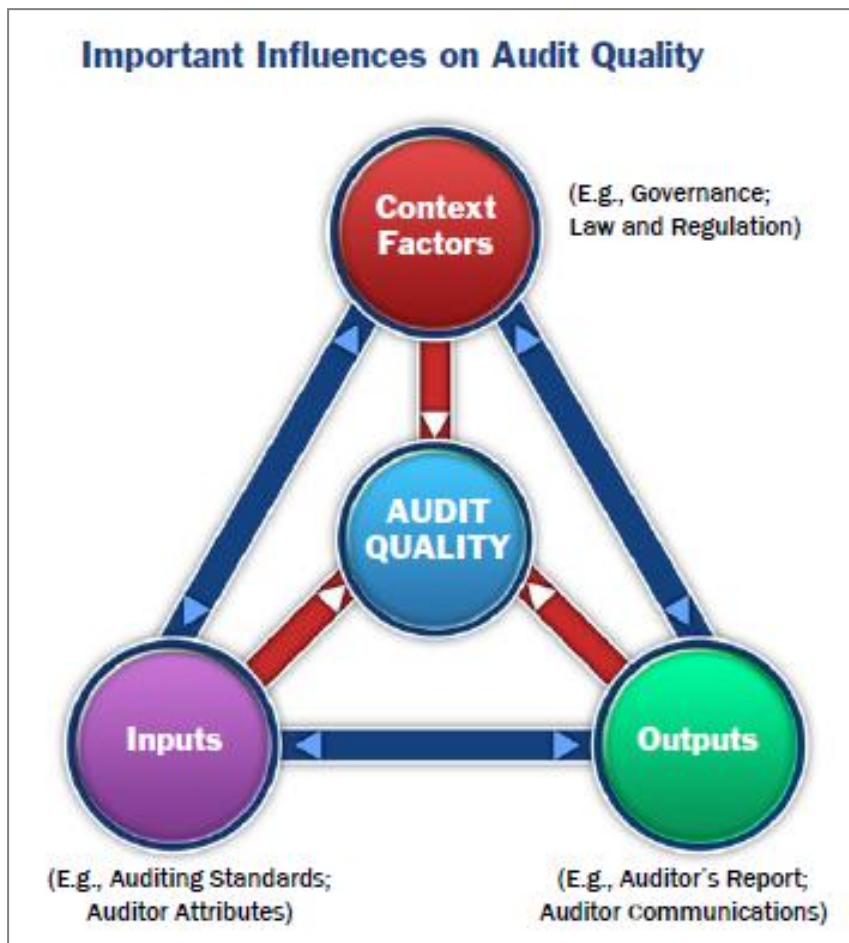
6.4 Uttalelser om revisjonskvalitet

6.4.1 IAASB

The International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) er direkte involvert i arbeidet med revisjonskvalitet gjennom sitt arbeid med, og utgivelse av, International Standards on Auditing (ISA) og International Standard on Quality Control (ISQC). Ved å følge de retningslinjer som er gitt i ISA-standardene og ISQC legges et godt grunnlag for å kunne gjennomføre revisjonsoppdrag av høy kvalitet. Spesielt ISQC1 og ISA220 – Kvalitetskontroll av revisjon av regnskaper er med på å danne en kontekst innenfor to dimensjoner, henholdsvis på selskapsnivå og på oppdragsnivå.

Flere av punktene i dagens åpenhetsrapporter er tett knyttet opp mot ISQC1 og ISA220, og elementer som omhandler revisjonsselskapets kvalitetskontroll vil trolig være aktuelle momenter å fokusere ytterligere på i fremtidige åpenhetsrapporter.

IAASB benytter følgende modell for å illustrere hvordan de ser for seg at ulike faktorer som påvirker revisjonskvaliteten kan grupperes (Figur 6.3).

Figur 6.3 Important influences on Audit Quality (IAASB 2011)

IAASB mener det er tre hovedelementer som sammen avgjør den totale revisjonskvaliteten. Det første elementet kaller de Input, som henspiller på hvordan revisor bruker sine innsatsfaktorer i revisjonen. Slike innsatsfaktorer kan eksempelvis være revisors kompetanse, tidsbruk på planlegging og gjennomføring av revisjonen, støtte fra juridisk avdeling og lignende forhold.

Samleposten Output henspiller på hvordan revisor kommuniserer med klient og brukere av regnskapet, blant annet gjennom revisjonsberetningen. Revisjonsselskapets åbenhetsrapport vil også inngå i denne samleposten.

Det tredje elementet er konteksten som revisjonen gjennomføres under. Det kan for eksempel være behov for tilpasning av revisjonen i henhold til særskilte lover og regelverk som klienten omfattes av, og spesielle forhold ved bedriftens virksomhetsstyring som må tas hensyn til.

De ulike faktorene påvirker også hverandre, noe som gjør modellen dynamisk og sørger for å ta hensyn til hvordan endringer i det ene elementet påvirker de andre elementene i modellen.

Modellen IAASB presenterer fungerer som en god innfallsvinkel for hvordan interessentene kan se for seg at ulike faktorer påvirker revisjonskvaliteten. En rekke andre institusjoner har også kommet med innspill til debatten, og peker på forhold som i stor grad inngår i modellen IAASB presenterer.

6.4.2 ICAEW

The Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW) har vært opptatt av å tydeliggjøre forskjellene i oppfatningen av hvilke faktorer som utgjør og bestemmer revisjonskvalitet. De uttaler at revisjonskvalitet er vanskelig å definere og i stor grad vil avhenge av kompetansen revisor innehar.

Selv om det påpekes at det vil være en utfordring å komme frem til en felles definisjon, oppfordrer ICAEW til debatt rundt temaet. De identifiserer også fem faktorer som de anser som mulige drivkrefter for revisjonskvalitet i praksis (ICAEW 2010):

- Lederskap/ledelse
- Mennesker
- Arbeidspraksis
- Overvåkning av interne kvalitetskontroller
- Forholdet mellom revisor og klient

Det argumenteres for at disse fem faktorene er de viktigste faktorene som ligger bak revisjonskvalitet i praksis. Ifølge disse faktorene drives revisjonskvaliteten i stor grad av graden av profesjonalitet og integritet hos revisjonsselskapets medarbeidere, støttet opp av føringer fra ledelsen, og kontrollert av selskapets interne rutiner for kvalitetskontroll.

Når det gjelder faktorer utenfor revisors kontroll har ICAEW i rapporten pekt på en rekke nasjonale forhold som kan påvirke utarbeidelsen av finansregnskap og dermed revisor. De følgende faktorer fremheves:

-
- Politiske, økonomiske og selskapsmessige forhold
  - Lovmessige forhold
  - Utdanningsforhold
  - Kulturelle forhold
  - Oppfatningen av revisjon

Disse faktorene utenfor revisors kontroll kan sammenholdes med IAASB sin samlepost som henspiller på hvilken kontekst revisjonen gjennomføres under (Figur 6.3). Særlig punktet ”oppfatningen av revisjon” kan påvirkes av hvordan åpenhetsrapportene utformes og hvilken informasjon som gis til interessentene.

6.4.3 UK Financial Reporting Council

UK Financial Reporting Council (FRC) har utgitt et rammeverk som omhandler revisjonskvalitet, kalt *The Audit Quality Framework* (FRC 2008). I dette rammeverket fremheves de følgende fem faktorer som drivere for revisjonskvalitet:

- Arbeidskulturen innad i revisjonsselskapet
- De ansattes kompetanse og personlige egenskaper
- Graden av effektivitet i revisjonsprosessen,
- Graden av pålitelighet og nytteverdien av revisjonsberetningen
- Faktorer utenfor revisors kontroll.

Rammeverket FRC presenterer er meget omfattende og dekker en rekke forhold. Også i FRC sitt rammeverk sees likhetstrekk til de momentene som ICAEW og IAASB har nevnt i sine uttalelser. FRC gir videre en grundig utdypning om hvilke elementer som har innvirkning på de fem hovedelementene. Disse utdypningene er presentert i tabell 6.1 – 6.5 for å illustrere hvilke elementer som kan inngå i en vurdering av revisjonskvalitet på et mer detaljert plan.

Arbeidskulturen innad i revisjonsselskapet vil trolig bidra positivt til revisjonskvaliteten i de tilfeller hvor ledelsen:

- Skaper et arbeidsmiljø hvor leveranse av høy kvalitet blir verdsatt, satset på og belønnet
- Fremhever viktigheten av å ”gjøre det rette”, både med tanke på ryktet til selskapet og den enkelte revisor
- Ser til at partnere og ansatte har tilstrekkelig med tid og ressurser til å håndtere krevende saker som oppstår
- Påser at økonomiske interesser og incentiver ikke blir drivere for valg og handlinger som kan ha negativ innvirkning på revisjonskvaliteten
- Fremhever fordelene ved samarbeid og konsultasjoner om medarbeideren står overfor vanskelige eller krevende problemstillinger som utfordrer den personlige dømmekraften.
- Sørger for å ha robuste systemer for kundeaksept og kundekontroll.
- Fostrer godtgjørelse og belønningssystemer for partnere og ansatte som fremmer egenskapene som kjennetegner revisjonskvalitet*
- Sørger for at revisjonskvaliteten er overvåket innen selskapet og i internasjonale nettverk

Tabell 6.1 The Audit Quality Framework (FRC 2008)

De ansattes personlige egenskaper og kompetanse vil trolig bidra positivt til revisjonskvaliteten om:

- Partnere og ansatte forstår klientens virksomhet og overholder etiske standarder og prinsippene som ligger bak revisjon
- Partnere og ansatte utøver profesjonell skepsis in arbeidet sitt og er konsekvente i sin behandling av forhold som avdekkes under revisjonen
- De ansatte har tilstrekkelig erfaring og deres arbeid overvåkes hensiktsmessig av managere og partnere.
- Partnere og managere gir hensiktsmessig veiledning og utfordringer til mindre erfarne ansatte
- Tilstrekkelig opplæring er gitt til revisjonsmedarbeidere innen fagene revisjon og regnskap, samt bransjespesifikk opplæring om nødvendig

Tabell 6.2 The Audit Quality Framework (FRC 2008)

Revisjonsprosessen vil trolig bidra positivt til revisjonskvaliteten såfremt:

- Revisjonsmetodikken og verktøyene som brukes i revisjonen er godt strukturerte og:
  - Oppfordrer partnere og managere til aktivt å delta i revisjonsplanleggingen
  - Etablerer rammeverk og prosedyrer for å innhente tilstrekkelige revisjonsbevis på en effektiv måte
  - Krever hensiktsmessig revisjonsdokumentasjon
  - Legger til rette for overholdelse av revisjonsstandarder uten å begrense revisors dømmekraft
  - Sikrer en effektiv gjennomgang av revisjonsarbeid
  - Kvalitetskontrollprosedyrer er effektive, allment forstått og aktivt brukt
- Teknisk support av høy kvalitet er tilgjengelig om nødvendig
- Objektivene som følger etiske standarder er oppnådd, som igjen underbygger tilliten til revisors integritet, objektivitet og uavhengighet.
- Innhenting av tilstrekkelig revisjonsbevis ikke reguleres av økonomiske begrensninger

Tabell 6.3 The Audit Quality Framework (FRC 2008)

Graden av pålitelighet og nytteverdi av revisjonsberetningen vil trolig bidra positivt til revisjonskvaliteten når:

- Revisjonsberetningen er skrevet på en måte som klart og entydig presenterer revisors mening om den finansielle rapporteringen, og som dekker behovene til interessentene i lys av relevante lover og regler.
- Revisor konkluderer tydelig omkring sannferdigheten og rettferdigheten ved den finansielle rapporteringen
- Kommunikasjon mellom revisor og revisjonskomité inneholder diskusjon om:
  - Revisjonens omfang
  - Trusler mot revisors objektivitet
  - Nøkkelfrisikoene som har blitt avdekket og vurderinger som har blitt gjort på vei mot revisjonsberetningen
  - De kvalitative aspektene ved klientens regnskap og finansielle rapportering og potensial for å forbedre disse.

Tabell 6.4 The Audit Quality Framework (FRC 2008)

Faktorer utenfor revisors kontroll som vil trolig bidra positivt til revisjonskvaliteten inkluderer:

- Klienter med en positiv holdning til, og som ser viktigheten i, finansiell rapportering og revisors tjenester.
- Revisjonskomiteer som er aktive, profesjonelle og konsekvente når de behandler hendelser som ble avdekket under revisjonen
- Eiere som støtter revisor når nødvendig, for på den måten å øke sannsynligheten for at ledelsen vil fokusere på å overholde sine forpliktelser i forbindelse med utarbeidelse av regnskapet
- Tidsfrister for regnskapsavleggelse som gir muligheten til å gjennomføre revisjonen uten å måtte legge for mye vekt på arbeid som ble utført før utløpet av regnskapsperioden.
- Avtaler for begrensning av ansvar
- Regulatorisk myndighet og omgivelser som fokuserer på driverne av revisjonskvalitet.

Tabell 6.5 The Audit Quality Framework (FRC 2008)

6.4.4 Bedard et al

Bedard et al. publiserte i 2005 en forskningsartikkel hvor de drøfter den pågående debatten omkring måling av revisjonskvalitet (Bedard et al. 2005). I artikkelen påpekes flere aspekter som de mener driver revisjonskvaliteten. Opprettholdelse av profesjonens standarder, revisors innsats og revisors uavhengighet fremheves som sentrale drivkrefter for revisjonskvalitet.

6.4.5 PCAOB

Det er også uenighet i The Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) i debatten omkring revisjonskvalitet. PCAOB ble opprettet i kjølvannet av The Sarbanes-Oxley Act i USA, og er en nonprofitorganisasjon som arbeider for investorers og andre interessenters interesser. Det fremgår at det er uenighet i PCAOBs Standing Advisory Group om hvorvidt en felles definisjon av revisjonskvalitet er nødvendig for å kunne utarbeide indikatorer for måling av revisjonskvalitet. Noen av medlemmene mener at å ha en definisjon på plass er helt nødvendig, mens andre ser det som viktigere å bli enige om hvilke

indekser og indikatorer som bør brukes for å måle revisjonskvalitet, fremfor å komme frem til en felles definisjon av begrepet revisjonskvalitet (PCAOB 2008). Slike indekser kalles gjerne kritiske prestasjonsindekser, og blir nærmere diskutert i kapittel 7.

6.4.6 Sammenfatning av uttalelsene om revisjonskvalitet

Som det fremgår har de ulike tilsynsmyndighetene, på tross av oppfatningen om at det er vanskelig å bli enige om en felles definisjon av revisjonskvalitet, kommet frem til ganske like antagelser om hvilke underliggende faktorer som driver revisjonskvaliteten. Dette tyder på at oppfatningen av revisjonskvalitet ikke varierer like mye som de sprikende uttalelsene omkring definisjonsspørsmålet kan tyde på.

IAASB sin modell (Figur 6.3) virker som et godt utgangspunkt for sammenfatning av de ulike standpunktene, da den dekker de fleste momenter de andre tilsynsmyndighetene peker på gjennom sine tre hovedelementer. En annen fordel ved IAASB sin modell er enkelheten ved den, og at den dermed lett kan oppfattes og forstås. Samtidig legger modellens enkelhet og dynamikk til rette for at den kan utvides og formes videre.

6.5 Hvordan profesjonen oppfatter revisjonskvalitet

Noor Adwa Sulaiman og Stuart Turley gjennomførte i 2010 en studie hvor de intervjuet 22 partnere og medlemmer av revisjonskomiteer i Storbritannia. De ønsket å forsøke å avdekke hvordan disse personene oppfatter begrepet revisjonskvalitet og hvilke faktorer som påvirket deres oppfatning av begrepet (Sulaiman og Turley 2010). Studien identifiserer fem dimensjoner som påvirker og former revisjonskvalitet i praksis:

- Graden av etterlevelse av revisjonsstandarder
- Kvaliteten på den finansielle rapporteringen
- Kvaliteten på revisjonstjenestene som leveres
- Operasjonell kvalitet i revisjonsselskapet
- Graden av profesjonalitet i gjennomføringen av revisjonen

Det fremgår også at oppfatningen til det enkelte intervjuobjekt påvirkes av interaksjon med kollegaer og andre bransjeaktører. Om det fantes en felles forståelse for revisjonskvalitet i bransjen vil det kanskje redusere styrken av de subjektive oppfatningene.

Det konkluderes med at interessene til lovgivende myndighet og andre interessenter kan komme i konflikt med revisors og klientens interesser. Problemstillingen med interessekonflikt og ulike incentiver har jeg kommentert tidligere i utredningen. En forståelse av institusjonelle og organisatoriske forhold som påvirker revisjonskvaliteten kan hjelpe lovgivende myndighet med å forme og promotere riktige incentiver for revisjonsselskapene, og overkomme hindre som påvirker revisjonskvaliteten negativt i praksis.

6.6 Videre utvikling av revisjonskvalitet

IAASB ønsker å bidra aktivt til den videre debatten omkring revisjonskvalitet. De planlegger derfor å iverksette et prosjekt som spesifikt omhandler revisjonskvalitet. Det fremheves at det er nødvendig at prosjektet skal være basert på samarbeid med andre regulatoriske organer, grunnet viktigheten av internasjonal konsensus (IAASB 2011).

Med bakgrunn i dette diskuteres et initiativ til en offentlig høring som omhandler utvikling av et internasjonalt rammeverk som omhandler revisjonskvalitet. IAASB mener at et slikt felles internasjonal rammeverk vil gagne både bransjen og IAASB selv, ved at de lettere vil kunne vurdere om sine eksisterende standarder for revisjon er passende/tilstrekkelige.

For bransjens del mener IAASB det vil være gunstig å ha et rammeverk å forholde seg til, da dette vil gi et fastere holdepunkt for hva som menes med begrepet revisjonskvalitet. Dette vil kunne gi revisjonsbransjen mer håndfaste elementer å forholde seg til i arbeidet med å utvikle og forbedre selskapenes revisjonskvalitet.

Ved utarbeidelsen av et slikt rammeverk vil det være viktig å ta hensyn til bransjens oppfatninger og incentiver ved utforming av de faktorer tilsynsmyndighetene mener er sentrale, slik at både profesjonen og tilsynsmyndighetene ser nytte i arbeidet med å bedre revisjonskvaliteten og arbeider i samme retning.

7. Kritiske prestasjonsindekser

7.1 Kritiske prestasjonsindekser som måleindikatorer for revisjonskvalitet

Siden det konseptuelle begrepet revisjonskvalitet i seg selv vil være vanskelig å måle og vurdere, kan bruk av indikatorer basert på kvantitative data være en hensiktsmessig måte å gjennomføre en objektiv vurdering. For å oppnå et godt sammenligningsgrunnlag kan disse indikatorene kategoriseres på oppdrags- og selskapsnivå. Ett tilsvarende skille gjelder for ISQC1 og ISA220. Gjennom en slik oppdeling på oppdrags- og selskapsnivå kan ulike kriterier av virksomheten til revisjonsselskapene sammenlignes. Dette vil være nyttig fordi kritiske prestasjonsindekser relatert til enkeltoppdrag typisk vil belyse andre forhold enn indekser relatert til revisjonsselskapet som helhet.

Videre kan innsatsfaktorene kategoriseres på bakgrunn av hvorvidt de gjelder måling av input til revisjonskvalitet eller output fra revisjonskvalitet. Med andre ord vurderes revisjonsselskapenes bruk av innsatsfaktorer i forkant og underveis i revisjonen, og hvordan innsatsfaktorene påvirker utfallet i etterkant. I tabell 7.1 og 7.2 illustreres eksempler på mulige kritiske prestasjonsindekser som kan være aktuelle for måling og vurdering av revisjonskvalitet.

7.2 Mulige kritiske prestasjonsindekser for måling av revisjonskvalitet

Målbare inputs til revisjonskvalitet

På oppdragsnivå	På selskapsnivå
Antall timer brukt på revisjonstjenester	Revisjonsselskapets størrelse
Antall timer brukt på opplæring	Revisjonsselskapets bransjespesifikke spesialisering
Antall medarbeidere involvert i revisjonen	Revisjonsselskapets erfaring
Medarbeidere involvert i revisjonen sin kompetanse	Revisjonsselskapets uavhengighet
Pris på revisjonstjenestene	Revisjonsselskapets rutiner for kompensasjon
Partners erfaring	Revisjonsselskapets nettverk
Grad av tilpasning/skreddersøm av revisjonstester i forhold til kundens risikoområder (til dels subjektiv)	Revisors kapasitet kontra samlet oppdragsbelastning
Grad av spesialisering mot den spesifikke bransje blant de ansatte i revisjonsselskapet (til dels subjektiv)	

Tabell 7.1: Målbare inputs til revisjonskvalitet (Bedard et al. 2010)

Målbare outputs fra revisjonskvalitet

På oppdragsnivå	På selskapsnivå
Revisjonsrapportens nøyaktighet	Rettsaker og relaterte kostnader*
Fornyelse av kontrakter med eksisterende klienter	Inspeksjonsrutiner (eksterne) og rapporteringsresultater fra disse
Kommunikasjon/samhandling med klient	Bransjevurdering (peer review) av selskapet
Kundetilfredshet	Intern kvalitetskontroll og rapporteringsresultater fra denne

Tabell 7.2: Målbare outputs fra revisjonskvalitet (Bedard et al. 2010)

*Selv om rettsaker og relaterte kostnader her er klassifisert på selskapsnivå, kan rettsaker knyttet til spesifikke oppdrag også ha direkte sammenheng med revisjonskvaliteten på det aktuelle oppdraget.

7.3 Bruk av kritiske prestasjonsindekser i praksis

Som det fremgår av tabell 7.1. og 7.2 kan en rekke mulige indikatorer og indekser benyttes for å vurdere revisjonskvalitet, både på oppdragsnivå og selskapsnivå.

Det kan kanskje virke naturlig å velge et bredt spekter av indekser for å oppnå et så dekkende vurderingsgrunnlag som mulig. Fordelen med et bredt spekter er at det legges et bredt og trolig mer representativt utvalg til grunn for vurderingen. Et slikt bredt utvalg vil være vanskeligere for revisjonsselskapet å manipulere enn om det fokuseres på noen få kritiske prestasjonsindekser. Interessentene vil også få innblikk i flere områder av virksomheten, som trolig vil gi et bedre grunnlag for å vurdere helheten.

Det er imidlertid også flere ulemper knyttet til en slik omfattende vurdering. For det første vil det være dyrere for selskapene å innhente og registrere flere ulike indekser. For det andre vil det kunne oppstå usikkerhet ved at ulike indikatorer i ulik grad reflekterer revisjonskvalitet, og det derfor vil være vanskelig å vekte disse for å komme frem til en samlet vurdering av den totale revisjonskvaliteten. Mindre revisjonsselskaper vil for

eksempel score lavt på indekser som bygger på selskapets størrelse, nettverk og utdanningspolitikk, men kanskje score høyt på indekser som bransjespesialisering og antall timer brukt på revisjonstjenester pr klient. Dette vanskeliggjør bruk av kritiske prestasjonsindekser som en standard for hele bransjen, og for sammenligning på av ulike revisjonsselskap.

Et annet problem som kan oppstå ved å innføre krav om rapportering av kritiske prestasjonsindekser er at revisjonsselskapene kan tilpasse seg de krav som stilles og kanskje også forsøke å manipulere rapporteringen av indeksene. For eksempel vil revisjonsselskapene kunne velge å allokere ekstra tid og ressurser til de områder som måles for å oppnå gode resultater på de aktuelle indeksene. Dette kan skje på bekostning av andre områder som kan være vel så viktige for den totale revisjonskvaliteten. Slike tilpasninger kan medføre at revisjonskvaliteten fremstår som høyere på indeksmålingene enn den i realiteten er.

Et annet moment er i hvilken grad det kan hentes ut nyttig informasjon fra resultatene av indeksmålinger for å vurdere revisjonskvaliteten. Som nevnt vil særskilte forhold innad i hvert enkelt selskap kunne påvirke og forstyrre indeksen, slik at man ikke oppnår en ”ren” måling.

Flere av indikatorene vil dessuten måtte risikojusteres for å være sammenlignbare (Bedard et al. 2010). Eksempelvis vil måling av antall timer brukt på et revisjonsoppdrag målt direkte mot klientens størrelse gi liten mening om det ikke også tas hensyn til graden av risiko knyttet til det aktuelle oppdraget. Arbeid med en krevende klient hvor risiko for vesentlig feilinformasjon er stor, vil kreve at revisjonsselskapet benytter mer omfattende tester og kontrollhandlinger under gjennomføring av revisjonen. Dette vil igjen medføre at revisjonsprosessen vil være mer tidkrevende enn for en tilsvarende, men mindre kompleks klient med lavere risikovurdering.

Ulik risikovurdering kan bygge på en rekke forhold. Bransjetilhørighet, hvorvidt det er en ny klient eller ikke og revisors subjektive oppfatning av klientens kvalitet på intern kontroll vil alle påvirke revisors risikovurderinger. Denne subjektive risikovurderingen utføres av revisjonsselskapet som en del av prosessen knyttet til vurdering av oppdraget og hvilke revisjonshandlinger som vil være hensiktsmessige på det aktuelle oppdraget. Slike skjønnsmessige vurderinger vil kunne påvirke den kritiske prestasjonsindeksen som måles,

og gjøre den vanskelig sammenlignbar med tilsvarende indeks fra andre oppdrag eller andre selskaper.

Det er tvilsomt om revisjonsselskapene vil være villige til, og om de i det hele tatt kan pålegges, å oppgi sin subjektive vurdering av klienters risikograd. Denne vurderingen baseres på interne systemer og rutiner i revisjonsselskapet, som de ikke ønsker å dele med sine konkurrenter da slike interne forhold kan utgjøre konkurransefortrinn for selskapet. Om det kreves at revisjonsselskapets vurdering av risikograd publiseres, vil dette også kunne medføre at eierne ser mindre verdi i et selskap med høy risikograd, i tråd med den økte usikkerheten de opplever. En slik måleindeks kan også manipuleres ved at revisjonsselskapet er mer selektiv i prosessen rundt valg av oppdrag, og påtar seg mindre risikofylte oppdrag enn det gjorde tidligere.

7.4 Kritiske prestasjonsindekser som en del av åpenhetsrapporten

Til en viss grad kan deler av informasjonen som revisjonsselskapene er lovpålagt å oppgi i sine åpenhetsrapporter regnes som kritiske prestasjonsindekser. Som tabell 7.1 og 7.2 viser, inngår mange av de kritiske prestasjonsindeksene nevnt på selskapsnivå i åpenhetsrapportenes innholdskrav.

Det er imidlertid per dags dato ingen spesifikke krav til hvordan informasjonen presenteres, og svært få krav om rent målbare, kvantitative data. Åpenhetsrapportene er i all hovedsak kvalitative, noe som vanskeliggjør bruk av informasjonen som oppgis til objektiv sammenligning og rangering av selskaper.

Det stilles i lovteksten kun krav om kvantitative opplysninger knyttet til omfanget av revisjonsvirksomheten, herunder samlet omsetning fordelt på honorar for revisjon og andre tjenester. Økte krav til fremleggelse av kvantitative data er et område hvor det vil kunne komme innstramninger fra lovgivende myndighet ved at det settes ytterligere krav til at kvantitativ data i større grad skal oppgis i åpenhetsrapporten.

7.5 Måling av revisjonskvalitet ved bruk av rangering

Deumes et al. publiserte i 2011 en forskningsartikkel hvor de undersøkte om det er mulig å vurdere og rangere revisjonskvaliteten til det enkelte revisjonsselskap på bakgrunn av

informasjonen som gis i revisjonsselskapets åpenhetsrapport. Undersøkelsen er basert på åpenhetsrapporter fra 103 revisjonsselskaper i Nederland, Storbritannia, Tyskland og Østerrike. Basert på måling og regresjon av et utvalg outputs for revisjonskvalitet hentet fra åpenhetsrapporten ble det dannet en skala som indikerer hvor relevant informasjonen i åpenhetsrapportene er for måling av revisjonsselskapets revisjonskvalitet. Jo høyere rangering på skalaen, jo mer relevant informasjon for å vurdere revisjonskvalitet blir oppgitt i åpenhetsrapporten (Deumes et al. 2011).

Konklusjonen av undersøkelsen er at det ikke kan påvises noen klare sammenhenger mellom kvaliteten på informasjonen som gis i åpenhetsrapporten og revisjonskvaliteten til revisjonsselskapet. Det pekes på at dette underbygger uttalelser fra tilsynsmyndighetene som oppfordrer selskapene til å øke kvaliteten på informasjonen i åpenhetsrapportene, og unngå generelle uttalelser og standardfraser. Det konkluderes videre at lovgivende myndighet bør revurdere lovkravene knyttet til åpenhetsrapportene, og at de bør ha særlig fokus både på innholdet i det som presenteres, og kvaliteten på det som skal presenteres når lovkravene formes.

Det er altså kvaliteten på det som presenteres, og ikke nødvendigvis hva som presenteres, Deumes et al. (2005) anser som sentralt for å bedre kunne benytte informasjonen som oppgis til rangering og sammenligning av revisjonsselskapene. Dette fremmer en ny problemstilling, nemlig hvordan kan lovgivende myndighet regulere kvaliteten på informasjonen som revisjonsselskapene presenterer? Det vil være viktig at det fokuseres på å gi selskapene incentiver som gjør at rapportering med høy grad av objektiv kvalitet er i revisjonsselskapets interesse. Lovgivende myndighet bør altså motivere revisjonsselskapet til å oppgi den ønskede informasjonen, fremfor å påtvinge nye lovkrav.

8. Analyse av åpenhetsrapporter internasjonalt

8.1 Åpenhetsrapportene for 2009 i Storbriannia

I Storbritannia finnes et lignende regelverk som i Norge og Europa for øvrig, basert på den åttende EU-direktivet. Det kreves at alle revisjonsselskap som har revisjonsoppdrag hos selskaper med verdipapirer som omsettes på det regulerte markedet (børsnoterte selskap) i Storbritannia, skal utarbeide en åpenhetsrapport.

Revisjonsselskapene i Storbritannia ble bedt om å levere frivillige rapporter i 2008, før det endelige påbudet ble innført fra og med 2009. Syv av de ti største revisjonsselskapene valgte å utgi frivillige åpenhetsrapporter for regnskapsåret 2008. På bakgrunn av disse frivillige rapportene hadde The Professional Oversight Board (POB) et sammenligningsgrunnlag for rapportene som kom i 2009. POB er en tilsynsmyndighet for regnskap og revisjon i Storbritannia underlagt The Financial Reporting Council (FRC). Anmodningen om utgivelse av frivillige åpenhetsrapporter i 2008 ble blant annet gjort for at POB skulle ha mulighet til å gi revisjonsselskapene råd og tips om endinger de burde gjøre før de første lovfestede åpenhetsrapportene ble publisert i 2009 (POB 2010).

De følgende konklusjonene er hentet fra rapporten som ble publisert etter POB sin gjennomgang av åpenhetsrapportene for 2009 i Storbritannia (POB 2010).

Funnene ved sammenligning med de frivillige åpenhetsrapportene fra 2008 var positive. Som hovedregel var rapportene fra 2009 av høyere innholdsmessig kvalitet enn rapportene fra foregående år. De fleste selskapene hadde også motstått fristelsen til å bruke åpenhetsrapportene som markedsføringsredskap for selskapet, noe som var en fryktet bivirkning av det nye påbudet. Som hovedregel var ISQC1-strukturen brukt for fremstilling i rapportene, noe POB anser som positivt.

I noen tilfeller ble det avdekket at rapportene inneholdt store mengder markedsføringsmateriale. Kjennetegnet for disse rapportene var at de ble oppfattet som svakere sett med POB sine øyne enn de rapportene som fokuserte på å informere om de momentene revisjonsselskapene ble bedt om.

Selv om mange av rapportene gir en detaljert og velskrevet beskrivelse av intern kvalitetskontroll og andre systemer og prosedyrer for virksomhetsstyring i selskapet, hadde

ingen av selskapene oppgitt objektive måltall for å vurdere effektiviteten av slike systemer og prosedyrer. POB oppfordrer selskapene til å inkludere objektive måltall i fremtidige rapporter. Dette vil gi interessentene et bedre bilde av selskapets måloppnåelse ved bruk av sine interne kontrollprosedyrer målt mot kritiske prestasjonsindekser.

POB fant videre få indikatorer på at revisjonsselskapene fokuserte på å differensiere seg fra andre revisjonsselskaper på revisjonskvalitet. Dette er kanskje noe overraskende, med tanke på at markedets oppfatning av selskapets revisjonskvalitet er en faktor som kan være kritisk for å differensiere mellom konkurrerende revisjonsselskaper.

Selv om POB så forbedringer fra de frivillige åpenhetsrapportene for 2008 til de obligatoriske for 2009, var det få av rapportene som oppfylte alle kravene satt i ”The Statutory Audit Directive” (tilsvarende kravene i Revisorloven for norske åpenhetsrapporter).

En gjenganger var mangelfull informasjon om deltagelse i internasjonale nettverk, informasjon knyttet til uavhengighet, og rapportering av finansiell informasjon.

Funnene POB har gjort gir grunnlag for å undersøke hvorvidt de norske åpenhetsrapportene skiller seg fra de britiske på de nevnte punkter. En sammenligning med POB sine funn finnes i etterkant av min analyse av norske åpenhetsrapporter for 2010 (kapitel 10.12).

---

9. ANALYSEDEL

9.1 Utvalg av revisjonsselskaper for analysen

Jeg har valgt et utvalg som består av de fem største revisjonsselskapene i Norge, målt etter total omsetning, blant de omkring tretti selskapene som reviderer foretak av allmenn interesse i Norge (Finanstilsynet 2011c). Det er flere årsaker til denne avgrensningen.

I hovedsak er denne avgrensningen gjort på bakgrunn av maktforholdene og konkurransesituasjonen i den norske revisjonsbransjen. Bransjen har tradisjonelt sett blitt dominert av fire sentrale aktører, nemlig PwC, Ernst & Young, Deloitte og KPMG. Disse aktørene omtales ofte som ”de fire store”, og har en svært stor andel av bransjens totale omsetning av revisjonstjenester.

Etter BDO sin sammenslåing med Interrevisjon sommeren 2011 har også de blitt en aktør størrelsesmessig helt på høyde med Deloitte og KPMG, målt etter total omsetning. Derfor tas også BDO med i min analyse. Klientlisten til BDO skiller seg imidlertid fra de fire store ved at BDO har færre børsnoterte klienter, og kun 16 selskaper av allmenn interesse i sin klientportefølje. Interrevisjon sin klientliste før sammenslåingen med BDO inneholder også kun et fåtall børsnoterte klienter. Det at BDO har en noe annen klientportefølje enn de fire store, kan gi utslag i hvordan åpenhetsrapporten utformes. Åpenhetsrapporten til BDO for 2010 omfatter imidlertid ikke Interrevisjon, da sammenslåingen ble fullført sommeren 2011.

Jeg ser det ikke som hensiktsmessig å ta med de minste revisjonsselskapene, som ofte kun er pålagt å utgi åpenhetsrapporter fordi de reviderer en bank eller annen kredittinstitusjon. Slike små aktører er i denne sammenheng å anse som av mindre interesse, da disse små selskapene vil ha helt andre forutsetninger og mål ved publisering av åpenhetsrapporter enn de store aktørene i bransjen. Som tidligere nevnt i kapitel 7.3 vedrørende bruk av kritiske prestasjonsindekser i åpenhetsrapportene vil små og store selskaper ha ulike incentiver og forutsetninger. De små selskapene oppfatter trolig kravet om åpenhetsrapport mest som en pliktoppgave fremfor en mulighet til å kommunisere til sine klienter. Dette gjenspeiles i deres åpenhetsrapporter, som ofte er svært korte og kun dekker det absolutte minimum i lovteksten.

Videre gir det også analysen økt nytteverdi å sammenligne revisjonsselskaper av en viss størrelse. Disse aktørene har flere selskaper av allmenn interesse i sin portefølje, og er i tettere konkurranse om de samme kundene og oppdragene. De store revisjonsselskapene opererer dermed under likere forutsetninger.

Det at selskapene ønsker å kommunisere til en mer homogen målgruppe med sine åpenhetsrapporter gjør det også mer hensiktsmessig å sammenligne innholdet i rapportene.

Mitt utvalg av revisjonsselskaper består derfor av følgende selskaper rangert etter total omsetning siste regnskapsår; PwC, Ernst & Young, Deloitte, KPMG og BDO.

Flere av selskapene har avvikende regnskapsår fra kalenderåret, med andre ord regnskapsår som avsluttes på andre datoer enn 31. desember. I analysen er siste tilgjengelige åpenhetsrapport benyttet for hvert enkelt selskap. Åpenhetsrapportene brukt i analysen ble innhentet fra selskapenes respektive hjemmesider den 21. oktober 2011. Det henvises til litteraturlistens punkt kalt "Åpenhetsrapporter" for detaljer om åpenhetsrapportene som utgjør datamaterialet for analysen.

9.2 Gjennomføring av analysen

I forbindelse med gjennomføring av analysen av innholdet i åpenhetsrapportene, ble det gjort noen valg med tanke på hvordan analysen skulle gjennomføres, hvor omfattende utvalget skulle være og hvordan resultatene skulle presenteres.

Jeg tar utgangspunkt i de ni punktene i lovkravet gitt i Revisorloven § 5a-2, presentert i kapitel 4.2 av denne utredningen. Lovteksten er relativt kortfattet, noe som gir det enkelte revisjonsselskap betydelig valgfrihet med tanke på hvilken og hvor mye informasjon som gis i åpenhetsrapporten. I forbindelse med implementeringen av EUs revisjonsdirektiv (direktiv 2006/43/EF) i norsk lovgivning har Finanstilsynet gitt noen utdypninger og definisjoner til lovteksten i forarbeidene til revisjonsdirektivet (Ot.prp nr 78 2008-2009). Disse har jeg benyttet for å klargjøre lovtekstens betydning.

Finanstilsynet gjennomgikk åpenhetsrapportene for 2009 etter avleggelse, og kom med en rekke kommentarer til disse (Finanstilsynet 2011c). Det er naturlig å presentere de sentrale funn fra Finanstilsynets gjennomgang som bakgrunnsmateriale for min analyse av

---

åpenhetsrapportene for 2010. En slik redegjørelse gis for de punktene hvor det gis relevant informasjon i kommentarene fra Finanstilsynet.

Finanstilsynet uttaler at de forventer at revisjonsselskapene ser hen til kommentarene i tilsynets rapport ved utarbeidelsen av fremtidige åpenhetsrapporter. Det nevnes også at lovkravene kan tenkes endret som følge av økt fokus på åpenhet internasjonalt. I den sammenheng kommer jeg til å presentere forslag til hvordan åpenhetsrapportenes innhold kan videreutvikles og forbedres, basert på antagelser om informasjonsbehov hos brukerne av åpenhetsrapportene. Forslagene jeg presenterer kan være aktuelle for implementering av lovgivende myndighet i krav til fremtidige åpenhetsrapporter, og/eller i revisjonsselskapenes egeninteresse og frivillig informere om.

Videre har jeg valgt en rekke underliggende punkter i forbindelse med hovedpunktene i Revisorloven. Hovedpunktene kan anses for å være et absolutt minstekrav, mens de underliggende punktene fokuserer på detaljinformasjon som jeg mener det bør vurderes å inkludere i åpenhetsrapportene.

For å komme frem til de underliggende punktene har jeg til dels tatt utgangspunkt i forarbeidene og Revisorloven med kommentarer (Cordt- Hansen 2010), hvor de enkelte hovedpunktene er kommentert. Dels har jeg også lagt til grunn egne oppfatninger om hva som bør inngå i åpenhetsrapportene.

I tillegg til de ni lovkravene og de tilhørende underliggende punktene vil jeg kort vurdere mer subjektive forhold ved åpenhetsrapportene, som lesbarhet, struktur og informasjonens relevans og presentasjon. Dette er elementer som vanskelig kan reguleres, men som samtidig påvirker leserens oppfatning av åpenhetsrapporten. Lesbarheten har dermed også innvirkning på hvor vellykket kommunikasjonen til interessentene oppfattes.

Jeg har ikke sett det hensiktsmessig å anonymisere funnene i analysen. Bruken av selskapsnavn gjør at funnene både kan sees som en helhet, og med fokus på hvert enkelt selskap.

Det forventes at selskapenes åpenhetsrapporter dekker lovens minstekrav til innhold, spesielt siden dette ikke er det første året åpenhetsrapportene utgis. Selskapene har hatt muligheten til å rette eventuelle feil og mangler som ble avdekket i fjorårets rapport.

Det er heller ikke det som er formålet med denne utredningen. Vel så interessant er det å forsøke å avdekke om revisjonsselskapene forsøker fremheve sine positive sider og skjule forhold som kan oppfattes av interessentene som negative. Hva som vektlegges vil være spesielt interessant med tanke på eventuelle innstramninger i lovkravene i fremtiden. Trenden med økt åpenhet og transparens internasjonalt vil trolig fortsette. Pågående prosesser hos tilsynsmyndigheter og i profesjonen, deriblant IAASB sin høring om et internasjonalt rammeverk om revisjonskvalitet (kapitel 6.6), tyder på fortsatt fokus på tema som åpenhet og revisjonskvalitet fremover.

Mot denne bakgrunn har jeg valgt følgende struktur på min analysemodell, presentert i kapitel 9.3.

9.3 Analysemodell

Jeg vil for hvert av punktene i analysedelen innledningsvis gjengi det aktuelle lovkravet hentet fra Revisorloven § 5a-2.

Videre vil jeg gjengi utfyllende informasjon hentet fra forarbeidene (Ot.prp nr 78 2008-2009). Jeg presenterer også de viktigste funnene Finanstilsynet gjorde i sin gjennomgang av åpenhetsrapportene for 2009 (Finanstilsynet 2011c). Det er imidlertid viktig å ta hensyn til at kommentarene fra Finanstilsynet gjelder alle åpenhetsrapportene som ble publisert i 2009 (27 stk), og at svakheter påpekt i rapporten ikke nødvendigvis gjaldt selskapene jeg har undersøkt. Tekst hentet fra forarbeidene og Finanstilsynets rapport er uthevet i kursiv.

Etter at bakgrunnsinformasjonen er presentert, vil jeg så presentere en tabell som gir en kvantitativ oversikt over hvilke momenter jeg har undersøkt i åpenhetsrapportene og funnene fra analysen.

Så følger kommentarer og synspunkter knyttet til de enkelte punktene. Her vil jeg klargjøre funnene på hvert enkelt område mer inngående og diskutere hvorvidt åpenhetsrapportene gir tilfredsstillende informasjon. Jeg vil også kommentere hvorfor informasjonen som gis kan være nyttig for interessentene, og komme med forslag til eventuelle forbedringer av den informasjonen som gis i de tilfeller hvor jeg ser forbedringspotensial.

Avslutningsvis for hvert punkt i lovteksten presenteres forslag til hvordan åpenhetsrapportenes innhold kan videreutvikles og forbedres, basert på antagelser om

informasjonsbehov hos brukerne av åpenhetsrapportene, og hvorfor jeg mener slike endringer kan være hensiktsmessige.

I konklusjonen sammenfattes funnene fra analysen, og det vurderes om åpenhetsrapportene gir informasjon som bidrar til åpenhet og innsyn i revisjonsselskapets virksomhet og prosesser. Det konkluderes også om hvorvidt informasjonen som gis i åpenhetsrapportene kan brukes for å vurdere revisjonsselskapenes revisjonskvalitet.

10. Analyse av norske åpenhetsrapporter for 2010

10.1 Selskapets organisasjonsform og eierskap

Revisorloven § 5a-2 pkt. 1 krever en beskrivelse av revisjonsselskapets organisasjonsform og eierskap.

Fra forarbeidene

Ut fra formålet med opplysningskravet legger departementet imidlertid til grunn at opplysningene om eierskap må omfatte alle ansatte i selskapet som er eiere, inkludert revisorer, samt størrelsen på deres eierandel (Ot.prp nr 78 2008-2009).

Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009

Finanstilsynet finner at redegjørelsen for organisasjonsform og eierskap jevnt over er hensiktsmessige (Finanstilsynet 2011c).

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Juridisk organisasjonsform	x	x	x	x	x
Hvem som eier selskapet i Norge	x	x	x	x	x
Antall partnere/ revisorer som er eiere	x	x	x	x	
Eierandel		x	x	x	(x)
Navn på partnere/revisorer som er eiere	x	x	x	x	
Organisasjonskart	x		x	x	x
Antall kontorer i Norge	x		x		(x)
Antall ansatte i Norge	x		x		x

Tabell 10.1

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Hva angår selskapets organisasjonsform oppgir alle selskapene hvordan de er juridisk organisert. Fire av selskapenes norske virksomheter er organisert som aksjeselskap (AS), mens Deloitte's morselskap er registrert som et selskap med delt ansvar (DA). Morselskapet sitter som passiv eier av alle aksjer i Deloitte AS, hvor revisjons- og rådgivningsvirksomhet inngår. Begge organisasjonsformene er i tråd med Revisorloven, som krever at

revisjonsselskaper i Norge skal være organisert som ansvarlig selskap, aksjeselskap eller allmennaksjeselskap (Revisorloven 2011, § 3-5).

Det har tidligere vært et krav at minst halvparten av aksje- eller innskuddskapitalen skulle kontrolleres av godkjente revisorer. Etter resolusjon av den 18. desember 2009 er det ikke lenger slike krav til eiersammensetning for revisjonsselskaper (Revisorloven 2011, § 3-5). Det er imidlertid krav om at flertallet av styret skal bestå av godkjente revisorer, og godkjente revisorer skal inneha mer enn halvparten av stemmene i selskapets øverste organ. Konsekvensene av et slikt krav og hvorvidt det er hensiktsmessig diskuteres nærmere i kapittel 10.3 og 10.3.1. Det fremgår av analysen at alle selskapene oppgir hvem som eier selskapet. Alle selskaper med unntak av BDO angir hvor mange partnere som er eiere, og navn på disse.

PwC angir at majoriteten av PwC AS eies av nasjonalt godkjente revisorer, men sier ikke noe om hvor stor denne andelen er, eller hvem som eier den resterende andelen. De øvrige selskapene angir hvem som er eiere i selskapet, og størrelsen på hver enkelt partners eierandel. BDO angir at virksomheten i sin helhet er eid av partnere, og at alle partnere har lik eierandel. BDO sier imidlertid ikke noe om antall partnere, og navngir heller ikke sine partnere.

Opplysninger knyttet til eierskap kan være viktige for interessentene for å vurdere revisors uavhengighet, og det sees derfor som viktig med utfyllende opplysninger på dette punktet.

Hvilken annen informasjon som gis om organisasjonsform varierer. Lovteksten gir ingen tydelige føringer, men med bakgrunn i forarbeidene vil det trolig være ønskelig med en klargjøring av blant annet selskapets utbredelse og størrelse i Norge, samt eventuelle nasjonale og/eller internasjonale nettverk selskapet inngår i. Punkt 2 i lovteksten tar for seg samarbeid i henhold til Revisorloven § 4-7, noe som gjør at disse to punktene må sees i sammenheng. Punkt 3 i lovteksten omhandler selskapets styringsstruktur og ledelse. Dette vektlegges derfor ikke i særlig grad ved min analyse av punkt 1, selv om også disse punktene bør sees i sammenheng.

Alle selskapene med unntak av Ernst & Young presenterer organisasjonskart i åpenhetsrapporten for å illustrere sin organisasjonsstruktur. Detaljgraden i organisasjonskartene varierer, men slike grafiske virkemidler bidrar like fullt til å gjøre informasjonen lettere å forstå for leseren. Det anses også som positivt at teksten brytes opp

relevante figurer og illustrasjoner. Dette gir en bedre leseropplevelse, og ofte blir temaet tydeliggjort bedre enn ved kun bruk av tekst. Forhold som påvirker åpenhetsrapportens lesbarhet diskuteres nærmere i kapitel 10.11.

PwC, KPMG og BDO angir også antall kontorer og antall ansatte i Norge. BDO referer til vedlegg for oversikt over sine kontorer, men dette vedlegget ligger ikke tilgjengelig sammen med åpenhetsrapporten på selskapets hjemmeside.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

En klargjøring eller felles struktur for hvilke momenter som må nevnes av selskapene kunne medført mer konsistent informasjon fra selskapene, og bedre legge til rette for sammenligning. Eierforhold bør være tydeliggjort i åpenhetsrapporten.

10.2 Samarbeidsavtaler

Revisorloven § 5a-2 pkt. 2 krever en klargjøring av eventuelle samarbeid som nevnt i Revisorloven § 4-7 første ledd, herunder grunnlaget for samarbeidet.

Fra forarbeidene

Etter bestemmelsens nr. 2 skal det opplyses om revisor/revisjonsselskap er del av et revisjonsnettverk, jf. § 4-7 første ledd og hvilke avtaler som foreligger. Med grunnlaget for samarbeidet menes de samarbeidsavtaler, eierandeler mv. som danner grunnlaget for fellesskap eller samarbeid i § 4-7 forstand (Ot.prp nr 78 2008-2009).

Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009

Finanstilsynets vurdering er at også redegjørelsene under punkt 2 jevnt over gir et greit bilde. Enkelte rapporter inneholder imidlertid beskrivelser av samarbeid uten at det er klart hvorvidt selskapet har vurdert samarbeidet opp mot bestemmelsen i § 4-7 jf. revisorforskriften § 4-2 (Finanstilsynet 2011c).

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Navn på nasjonale nettverk/samarbeid	x	x	x	x	x
Juridisk organisasjonsform nasjonalt nettverk	x	x	x	x	x
Hva nasjonalt nettverk omfatter	x	x	x	x	x
Internasjonale nettverk	x	x	x	x	x
Land hvor nettverket er registrert	x	x	x	x	x
Hvilke konsekvenser og forpliktelser internasjonalt samarbeid medfører for den norske virksomheten	x	x	x	x	
Internasjonale samarbeid og kompetansedeling i perioden					

Tabell 10.2

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Jeg har valgt å samle både nasjonale og internasjonale samarbeid under dette punktet i analysen, da det er hensiktsmessig for å se helheten i hvorvidt revisjonsselskapene viser åpenhet rundt sine samarbeidspartnere og nettverk. Informasjon knyttet til norske og internasjonale samarbeid vil også typisk omhandle ulike aspekter, ved at samarbeidsavtaler i Norge i første rekke går på revisors uavhengighet, mens det internasjonalt i større grad handler om hvilke forpliktelser og regelverk den norske virksomheten underlegges som følge av delaktighet i det globale nettverket.

Når det gjelder nasjonale samarbeid refererer selskapene til samarbeid med andre selskaper som inngår i morselskapet, typisk tilbydere av advokat og rådgivningstjenester. De ulike tjenesteområdene profileres under samme selskapsnavn og fremstår utad som en unison merkevare. Slikt samarbeid mellom selskaper som har felles interesser medfører at Revisorlovens regler for uavhengighet må gjelde for selskapene som en enhet. Dette refereres til av flere av selskapene, noe som tydeliggjør deres bevissthet på temaet. Flere av selskapene refererer også direkte til Revisorloven § 4-7 i sine avsnitt som omhandler samarbeid. Slik referansebruk bidrar til å belyse konteksten revisjonen gjennomføres i, og i tråd med IAASB sin modell (Figur 6.3) for hvilke elementer som påvirker selskapets revisjonskvalitet.

Alle selskapene oppgir at de er tilknyttet internasjonale nettverk, med varierende grad av presiseringer og utdypninger av hva tilknytningen innebærer. Alle selskapene oppgir imidlertid det som oppfattes som tilstrekkelig informasjon ut fra lovkravet, herunder navn på

nettverket de er medlemmer av, hvordan revisjonsselskapet er knyttet til nettverket og i hvilket land nettverket har sitt hovedsete.

En utfordring knyttet til deltagelse i et globalt nettverk er behovet for å levere enhetlig kvalitet på tvers av landegrenser. De fire store gir opplysninger om hvordan de forholder seg til globale retningslinjer som gjelder i hele nettverket. Disse retningslinjene er implementert for å sørge for at selskapet leverer enhetlig kvalitet på sine tjenester, uavhengig av hvilket land de opererer i. Eksempler på slike retningslinjer kan være globale strategier, planer, systemer og felles standarder. Slike standarder kan blant annet omhandle revisjonsmetodikk, kvalitetssikring og risikohåndtering.

Særlig PwC og Ernst & Young gir utdypende informasjon om hvilke policyer de er underlagt fra globalt hold. Deloitte og KPMG gir også noe informasjon om dette, men ikke like utfyllende. Slik informasjon i åpenhetsrapporten er viktig fordi den gir leseren et bedre grunnlag for å vurdere om selskapene i nettverket er i stand til å levere enhetlig kvalitet. Et revisjonsselskap med nasjonal fokus, som fokuserer på å levere enhetlig kvalitet på et nasjonalt nivå, vil ikke behøve å ta like omfattende forutsetninger. Det faktum at BDO gir svært lite informasjon på området kan ha sammenheng med at internasjonalt samarbeid ikke er like tett, noe som stemmer godt med en klientliste som inneholder færre store, multinasjonale selskaper. Like fullt er BDO også medlem av et internasjonalt nettverk, og slik informasjon hadde vært hensiktsmessig også i deres åpenhetsrapport.

Det oppgis imidlertid ingen informasjon om i hvilken grad internasjonale samarbeid og kompetansedeling faktisk har funnet sted i den aktuelle rapporteringsperioden. Informasjon knyttet til dette kunne gitt en pekepinn på hvor utstrakt samarbeidet er, både med tanke på inntekter knyttet til internasjonale samarbeid, og bruken av kompetanse på tvers av land. En oversikt over hvordan mulighetene som oppstår gjennom samarbeid utnyttes kunne vært interessant for å vise hvordan selskapet utnytter de muligheter samarbeidet gir, for å levere en effektiv tjeneste hvor de beste tilgjengelige ressurser benyttes for å tilby klienten det best mulige produkt.

Typisk vil klientselskaper med virksomhet i flere land ha samme revisor i alle land det opererer. Det landet hvor klientselskapet har hovedsete vil forholde seg til revisjonsselskapet de har valgt i "hjemlandet", mens revisjonsselskapet i hjemlandet så koordinerer all internasjonal revisjonsvirksomhet knyttet til klientselskapet i andre land. Ved salg av

tilleggstjenester til klienten vil også revisjonsselskapet i hjemlandet koordinere og vurdere hvorvidt selskapet kan levere de aktuelle tjenestene med tanke på å opprettholde uavhengighet. I denne sammenheng ville en oversikt over klienter hvor det foregår internasjonalt samarbeid, samt hvilket land innenfor revisjonsnettverket arbeidet med klienten styres fra tydeliggjort ansvarsfordeling innad i revisjonsnettverket.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

Økt fokus på klargjøring av hvorvidt internasjonale samarbeid og kompetansedeling faktisk har funnet sted i den aktuelle rapporteringsperioden, og retningslinjer for hvordan slike samarbeid koordineres og styres vil gi interessentene inntrykk av hvordan slike utfordringer håndteres.

I den sammenheng ville det være hensiktsmessig å presentere en oversikt over klienter hvor det foregår internasjonalt samarbeid, samt hvilket land innenfor revisjonsnettverket arbeidet med klienten styres fra. Slik kan ansvarsfordeling innad i revisjonsnettverket tydeliggjøres.

10.3 Styringsstrukturen i selskapet

Revisorloven § 5a-2 pkt. 3 krever en beskrivelse av styringsstrukturen i revisjonsselskapet.

Fra forarbeidene

Med styringsstrukturen menes for revisjonsselskaper selskapets organer og fordelingen av arbeidsoppgaver og beslutningskompetanse mellom organene. Dette vil omfatte opplysninger om eiernes innflytelse gjennom generalforsamling, selskapsmøte eller lignende, oppgaver og kompetanse som etter lov, selskapsavtale eller vedtekter tilligger styre og administrasjon, samt vesentlige instruksjer, fullmakter og delegert kompetanse. Det forsettes ingen detaljert redegjørelse, men det skal gis tilstrekkelige opplysninger til at leseren kan forstå hvordan styringen av selskapet er organisert (Ot.prp nr 78 2008-2009).

Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009

Finanstilsynet finner også redegjørelsene på dette punktet jevnt over tilfredsstillende, men noe kortere enn det som synes å ha vært lovgivers hensikt.

Dersom det finnes særskilte utvalg, f.eks. for kvalitetskontroll eller kompensasjon, skal det kort opplyses om slike (Finanstilsynet 2011c).

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Selskapets ledende organer	x	x	x	x	x
Fordeling av arbeidsoppgaver og beslutningskompetanse mellom organene	x		x	(x)	(x)
Eiernes innflytelse	x	x	x	x	x
Hvordan styret er sammensatt	x	x	x	x	x
Hvordan styret velges	x		x	x	x
Styrets ansvarsområder	x		x		x
Andre ledergrupper	x		x	x	

Tabell 10.3

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Revisjonsselskapets styringsstruktur vil ha innvirkning både på uavhengighet og på kvaliteten på tjenestene selskapet leverer. Tydelig definerte roller for styring og kontroll kan bidra til å underbygge disse elementene. I dette kapitlet har selskapene muligheten til å presentere svært mye informasjon, men også mye informasjon som ikke er særlig relevant.

Med styringsstruktur menes, med bakgrunn i forarbeidene, hvordan selskapet styres, hvordan avgjørelser tas, og hvem som har ansvar og beslutningsmyndighet for avgjørelser som påvirker selskapet. Jeg har derfor særlig fokusert hvorvidt relevant informasjon om styring og faktisk beslutningsmyndighet gis i åpenhetsrapporten.

Det er krav om at flertallet av styret skal bestå av godkjente revisorer, og godkjente revisorer skal også inneha mer enn halvparten av stemmene i selskapets øverste organ (Revisorloven § 3-5). Alle selskapene opplyser at de overholder denne bestemmelsen, enten eksplisitt eller indirekte ved at nok informasjon gis til at leseren selv kan fatte denne slutningen med sikkerhet. Dette medfører høy grad av revisjonskompetanse i styret, men kan også være et problem ved at styremedlemmene er ikke uavhengige. Mangel på mangfold med hensyn på bakgrunn og kompetanse kan også vanskeliggjøre et optimalt styrearbeid. Mot dette kan det argumenteres at denne kompetanse og inngående kjennskap til virksomheten er nødvendig for å kunne ta velbegrunnede beslutninger.

Norsk utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES) anbefaler for selskaper av allmenn interesse at ”styret bør sammensettes slik at det kan handle uavhengig av særinteresser. Flertallet av de aksjeeiervalgte medlemmene bør være uavhengige av ledende ansatte og vesentlige forretningsforbindelser” (NUES 2010). I og med at revisjonsselskapet er eid av sine partnere, vil ikke disse bestemmelsene være like aktuelle som for selskaper av allmenn interesse, men tankegangen bak bruken av uavhengige styremedlemmer er likevel noe som kan bli vurdert i fremtiden. I kapitel 10.3.1 ser jeg nærmere på de aspektene ved NUES sine krav til styresammensetning som kan være relevante for revisjonsselskap.

Det fremgår av åpenhetsrapportene at alle selskapene gir en oversikt over hvilke organer innad i selskapet som har lederansvar. I den forbindelse har jeg videre undersøkt hvorvidt det gis informasjon om fordeling av ansvars- og beslutningsmyndighet mellom de ulike enhetene i ledelsen. KPMG skiller seg ut ved å gi en meget utfyllende forklaring av oppdeling i ulike ansvarsområder og hva den enkelte leder har ansvar for, mens PwC også gir en relativt utfyllende oversikt. Deloitte og BDO nevner dette til en viss grad uten å gå i dybden, mens Ernst & Young ikke oppgir slik informasjon av nevneverdig grad.

En oversikt over hvem som har leder- og beslutningsansvar er viktig for å kunne bedømme uavhengighet innad i selskapet, og kompetansen som ligger bak de beslutningene som tas. Det kan også gi indikasjoner til interessentene om hvorvidt organisasjonsstrukturen er bygd opp på en fornuftig måte, eller om makten er ujevnt fordelt slik at en enkeltperson har mer myndighet enn han burde ha.

PwC, KPMG og BDO presiserer også at de har andre ledergrupper som er involvert i beslutningstaking. Dette er ikke nødvendigvis relevant for alle selskapene, men det anses som positivt at det nevnes om aktuelt. Det bør imidlertid informeres om hva disse ledergruppene har ansvar for og hvorfor slike grupper er dannet. Hvordan de forholder seg til hverandre og styret med tanke på ansvarsfordeling og beslutningsmyndighet bør også nevnes.

Uavhengighet mellom ledergruppene kan også være et aktuelt område å belyse, avhengig av hvilke ansvarsområder de ulike gruppene har. Eksempelvis bør oppgaver som daglig leder har delegert til andre ikke kunne overstyres av daglig leder. Ansvarlig part bør kunne rapportere til styret eller generalforsamling om han mener det er nødvendig. En tydeliggjøring av rapporteringsrutiner og kommunikasjon internt gir en indikasjon av hvor

---

godt virksomhetsstyringen innad i selskapet fungerer, og tydeliggjør uavhengighet mellom de ulike beslutningsmyndighetene i selskapet.

Alle selskapene gir informasjon om hvem som overser opptak av nye partnere, og hvordan styret er sammensatt. Hvilke kriterier som legges til grunn for partneropptak opplyses imidlertid ikke. Det gis heller ikke informasjon om hvorvidt underliggende kriterier for partneropptak følges, eller om skjønnsmessige vurderinger kan overstyre slike kriterier. Å bli partner er en tillitserklæring og viser at vedkommende anses som viktig for selskapet. En tydeliggjøring av prosessen omkring partneropptak, for eksempel ved å presentere kriterier for partnervurdering, ville tydeliggjøre hvordan selskapet vurderer potensielle nye partnere før opptak. Slike kriterier kan for eksempel være knyttet til ansiennitet, personens måloppnåelse over tid etc. Det savnes også informasjon om hvordan eier- og stemmeandel fastsettes. Selv om dette neppe kan sees som et krav etter loven ville slik informasjon klargjøre hvordan prosessene foregår, og være et element i å fremme økt åpenhet.

Med unntak av Ernst & Young gir alle selskapene opplysninger om hvordan styret velges. Det gis også noe informasjon om hvordan andre valgprosesser innad foregår hos alle bortsett fra Ernst & Young. Åpenhet rundt slike prosesser bidrar til å dempe spekulasjon fra interessentene, og fremmer inntrykket av objektivitet.

Hva angår styrets ansvarsområder er det større grad av variasjon mellom de ulike åpenhetsrapportene. PwC og KPMG gir gode beskrivelser av styrets ansvarsområder, BDO gir noe informasjon innen utvalgte områder, mens Ernst & Young og Deloitte ikke presiserer styrets ansvar.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

En klargjøring av hvordan ulike valg og opptaksprosesser skjer i revisjonsselskapet, eksempelvis kriterier for partneropptak. Om slike utnevnelser skjer på bakgrunn at subjektive oppfatninger eller fastlagte kriterier eller rutiner bør klargjøres, da slike prosesser sier noe om organisasjonsstruktur og ledelsens innflytelse, som igjen kan påvirke uavhengighet.

Økt fokus på å tydeliggjøre hvilke rutiner som er implementert for å sikre uavhengighet innad mellom de ulike beslutningsmyndighetene kan også være aktuelt å belyse.

10.3.1 Styringsstruktur i børsnoterte selskaper. Et eksempel til etterfølgelse?

Selskap av allmenn interesse registrert på Oslo Børs er pålagt årlig å kommentere på en rekke forhold ved selskapets virksomhetsstyring (Oslo børs 2011). Hvilke elementer som skal inngå fastsettes av Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES) gjennom *Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse* (NUES 2010). Oslo Børs krever at børsnoterte selskaper årlig skal gi en samlet redegjørelse for selskapets eierstyring og selskapsledelse i samsvar med anbefalingen fra NUES etter prinsippet ”følg eller forklar”. Dette betyr at selskapene må etterleve kravene satt i ”Norsk anbefaling for eierstyring og selskapsledelse”, eller forklare hvorfor de har valgt å innrette seg på en annen måte (NUES 2010). Vanlig praksis er at denne redegjørelsen inngår i selskapenes årsrapport.

Formålet med redegjørelsen er at selskaper som er notert på regulerte markeder i Norge skal ha en eierstyring og selskapsledelse som klargjør rolledeling mellom aksjeeiere, styre og daglig ledelse utover det som følger av lovgivningen. God eierstyring og selskapsledelse vil styrke tilliten til selskapene og bidra til størst mulig verdiskaping over tid, til beste for aksjeeiere, ansatte og andre interessenter (NUES 2010).

Revisjonsselskaper er pr dags dato ikke underlagt slik rapporteringsplikt. Med tanke på viktigheten av å fremheve uavhengighet overfor sine interessenter, kunne et lignende regelverk for revisjonsselskaper bidra ytterligere til at revisjonsselskapene frigir mer utfyllende informasjon omkring forhold som kan påvirke revisors uavhengighet. En del av disse elementene finnes imidlertid allerede i revisjonsselskapenes åpenhetsrapporter.

10.4 Interne kvalitetskontrollsystemer og retningslinjer for uavhengighet

Revisorloven § 5a-2 pkt. 4 krever en beskrivelse av revisjonsselskapets interne kvalitetskontrollsystemer og retningslinjer for uavhengighet, sammen med en erklæring fra styret om hvordan kvalitetskontrollsystemene har fungert og at retningslinjene har blitt overholdt.

Fra forarbeidene

Etter bestemmelsens nr. 4 skal det gis opplysninger om interne kvalitetskontrollsystemer og gjeldende retningslinjer for uavhengighet. Det skal dessuten gis en erklæring fra styret om hvordan kvalitetskontrollsystemet har fungert i løpet av året, og en erklæring om at retningslinjene for uavhengighet har blitt overholdt. Dersom det har forekommet brudd på retningslinjene for uavhengighet, er det en forutsetning at det opplyses om dette, samt at det gis opplysninger om hvorvidt bruddet har blitt fulgt opp i henhold til gjeldende retningslinjer eller på annen måte (Ot.prp nr 78 2008-2009).

Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009

Mange av åpenhetsrapportene har vesentlige mangler på dette punktet. En gjennomgående svakhet er at åpenhetsrapportene kun gjengir hovedelementene kvalitetskontrollsystemet basert på det som følger av SK 1 (nå ISQC 1). En rekke rapporter viser også til at det er etablert retningslinjer, uten at det angis noe nærmere hva disse går ut på. Finanstilsynet forutsetter at fremtidige åpenhetsrapporter gir en beskrivelse av selskapenes egne kvalitetskontrollsystemer som gjør at leseren kan danne seg et bilde av hvilke kontrollsystemer som faktisk er etablert i revisjonsselskapene.

Finanstilsynet vil bemerke at ingen av revisjonsselskapene som har avgitt åpenhetsrapport har opplyst om brudd på uavhengighetsreglene. Det må reises spørsmål ved om dette kan medføre riktighet. Ettersom erklæringen skal inneholde opplysninger om “hvordan” kvalitetskontrollsystemet har fungert, antar Finanstilsynet at det også kan være nyttig å opplyse om hvorvidt det er fanget opp feil ved utførelsen av revisjonen, da funn av denne art vil være en bedre indikasjon på at systemene har fungert enn en ren bekreftelse (Finanstilsynet 2011c).

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Opplysninger om interne kvalitetskontrollsystemer	x	x	x	x	x
Ansvarsfordeling for risiko og kontroll	x		x		x
Opplysninger om resultat fra testing av interne kvalitetskontrollsystemer	x	x	x	x	x
Gjeldende retningslinjer for uavhengighet	x	x	x	x	x
Erklæring fra styret om hvordan kvalitetskontrollsystemene har fungert	x	x	x	x	x
Erklæring fra styret om retningslinjene for uavhengighet er blitt overholdt	x	x	x	x	x
Opplysninger om eventuelle brudd på uavhengighet	x				
Hvorvidt brudd på uavhengighet har blitt fulgt opp i tråd med retningslinjer	x				

Tabell 10.4

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Revisjonskvalitet er et av elementene selskapene kan differensiere seg på, og å kunne vise til god intern styring av kvalitetskontroll vil være essensielt for å underbygge revisjonskvaliteten på en troverdig og konsistent måte. For en utdypende diskusjon av hva som menes med revisjonskvalitet henvises det til kapittel 6 av denne utredningen.

Fokus på forhold som kan utgjøre konkurransefortrinn for selskapet er i tråd med klassisk ressursbasert tankegang innen strategi og ledelse som diskutert i kapittel 3.3. I forbindelse med intern kvalitetskontroll vil det typisk være organisatoriske ressurser som legger grunnlaget for eventuelle varige konkurransefortrinn. Organisatoriske ressurser kan være rutiner, prosedyrer og kontrollsystemer som selskapet bruker i sin virksomhet. Den interne kontrollen vil typisk fokusere på om disse systemene og rutinene fungerer som ønsket.

Siden dette er et punkt hvor selskapene har en mulighet til å differensiere seg fra hverandre, kan det tenkes at det er momenter i denne delen av åpenhetsrapporten hvor selskapene ikke ønsker å oppgi utfyllende informasjon av frykt for å avsløre overfor konkurrentene hvordan egne systemer fungerer. Revisjonsselskapet vil heller ikke ønske å avdekke eventuelle svakheter ved sine systemer, noe som også kan medføre tilbakeholdenhet.

Alle selskapene oppgir at deres kvalitetskontrollsystemer er basert på IAASB sin internasjonale standard for kvalitetskontroll, ISQC1. Gjennomgående er også strukturen fra ISQC1 brukt som mal for presentasjon av systemet for intern kvalitetskontroll åpenhetsrapportene. Dette er hensiktsmessig, og gir en ryddig og forutsigbar presentasjon. Alle selskapene forklarer at deres normer og verdier er tuftet på selskapenes egne ”Code of conduct”, et rammeverk som skal gi etiske retningslinjer på globalt nivå til alle ansatte. Ved å fokusere på både regelbaserte og holdningsbaserte aspekter ved kvalitetskontrollen gis det inntrykk overfor interessentene av at selskapet har en helhetlig kontroll som vil forebygge og, om nødvendig, fange opp eventuelle kvalitetsbrister.

Flere av selskapene opplyser om at de har rutiner for intern kvalitetskontroll som dekker hele virksomheten, ikke bare revisjonsdelen av virksomheten. Dette tyder på at reglene for intern kvalitetskontroll gjelder på alle revisjonsoppdrag, ikke kun revisjon av selskaper av allmenn interesse. Dette er en viktig betingelse for å kunne opprettholde uavhengighet og integritet både innad mellom tjenesteområdene og overfor klient, og tydeliggjør en bevissthet rundt problemstillingen innad i revisjonsselskapet.

Spesielt i de tilfeller hvor selskapet arbeider med oppdrag på tvers av avdelinger er det viktig å ha innarbeidet rutiner som dekker hele virksomheten, for å unngå at det oppstår problemer grunnet misforståelser eller konflikter mellom avdelingene. Helhetlig fokus på kvalitetskontroll på tvers av tjenesteområder kan også bidra til økt kvalitet på tjenestene som leveres.

Den store mengden informasjon i åpenhetsrapportene som omhandler selskapets kvalitetskontroll gir et tydelig signal om at dette er et område selskapene spesielt ønsker å fremheve. Det presenteres til dels svært detaljerte forklaringer på hvilke rutiner og systemer selskapene har implementert for å sikre kvaliteten på tjenestene som leveres. Dette er i tråd med Finanstilsynets ønsker etter sin gjennomgang av åpenhetsrapportene fra 2009 (Finanstilsynet 2011c).

På en side er det naturlig at selskapene ønsker å fokusere på dette, da de er opptatt av å levere høy kvalitet til enhver tid, og ønsker å kommunisere dette til interessentene. Selskapene gir et ganske bredt og helhetlig inntrykk av virksomhetenes kvalitetskontroll, noe som anses som positivt.

På den andre side er det en gjennomgående tendens at denne delen av åpenhetsrapporten lider under et ønske om å presentere ”alt”. Dermed skapes en samlepost for de momentene som selskapet ønsker å presentere, men ikke fikk plass til andre steder. Slik informasjon tilfører ikke åpenhetsrapporten substans med mindre informasjonen er relevant for interessentene og av høy kvalitet. Det er også en fare for at for mye informasjon bidrar til å kamuflere den relevante informasjonen, slik at denne blir vanskeligere å finne for leseren.

PwC, KPMG og BDO gir eksplisitt informasjon om hvem innad i selskapet som er ansvarlige for områdene risiko og kontroll, mens Ernst & Young og Deloitte sin fremstilling av ansvarsfordeling er mer uklar. Ved å indikere hvem som står som ansvarlig synliggjør selskapet sitt fokus på området, og at selskapet har fastlagte rutiner for ansvarsdeling. Når spesifikke personer får bestemte ansvarsområder er sannsynligheten større for at arbeidsoppgavene oppfylles på en tilfredsstillende måte, ved at det blir vanskelig å delegere arbeidet til noen andre eller snike seg unna på annen måte. Slike klargjøringer er meget relevante for interessentene når de skal vurdere uavhengighet og overordnet virksomhetsstyring i revisjonsselskapet.

Uavhengighet og integritet er essensielle egenskaper for revisjonsselskapet. Om disse faktorene ikke er til stede vil det kunne såes tvil om revisors objektivitet, som igjen vil skade omdømmet blant kundene. Slike elementer kan altså bedre selskapets posisjon i markedet, og det er derfor naturlig å tro at selskapene vil ha et særskilt fokus på disse elementene i sine åpenhetsrapporter.

Analysen viser, som forventet, at selskapene har et gjennomgående sterkt fokus på å fremheve sin egen uavhengighet, integritet, profesjonalitet og etikk. Selskapene presenterer også et separat avsnitt som spesifikt omhandler uavhengighet. Alle selskapene gir det som oppfattes som tilfredsstillende opplysninger om retningslinjer for uavhengighet til å dekke opplysningskravene stilt i lovteksten.

Selskapenes respektive styreverger leverer også en erklæring om selskapets kvalitetskontrollsystemer og retningslinjer for uavhengighet som dekker lovens minstekrav. Hvordan denne uttalelsen er formulert er av interesse for å bedre kunne forstå hvordan systemene faktisk har fungert, ikke bare i forhold til lovens minimumskrav. Det nevnes imidlertid ikke i uttalelsen fra styret om det har forekommet brudd på uavhengigheten, eller om det har blitt oppdaget feil under revisjonen grunnet svikt i kvalitetskontrollen. Dette gjør

uttalelsen fra styret vanskelig å tolke. Mener styret at kvalitetskontrollsystemet har fungert tilfredsstillende selv om det har forekommet feil, eller krever styret at ingen feil avdekkes før kvalitetskontrollen regnes som tilfredsstillende? Det er ønskelig med klargjøring på dette punktet.

Som nevnt vil en intern kvalitetskontroll som omfatter hele virksomheten, bidra til å styrke revisors uavhengighet. Det er i den sammenheng interessant å undersøke hvorvidt bekreftelsen fra styret gjelder hele virksomheten, eller kun revisjonsdelen. BDO referer eksplisitt til organisasjonsnummeret for revisjonsdelen av virksomheten i sin erklæring, noe som indikerer at styrets erklæring kun gjelder revisjonsdelen av virksomheten. KPMG fokuserer også på revisjonsvirksomheten og lovkrav rettet mot revisjon i sin erklæring fra styret, som tyder på samme avgrensning som hos BDO. Deloitte og Ernst & Young sine erklæringer fra styret er meget kortfattede, og gir ingen særskilte indikatorer på hvorvidt de gjelder hele virksomheten eller kun revisjonsdelen. Ernst & Young, KPMG og Deloitte referer imidlertid til at deres kvalitetssystem er i samsvar med ISQC1 som omfatter ”Kvalitetskontroll for revisjonsfirmaer som utfører revisjon og begrenset revisjon av regnskaper samt andre attestasjonsoppdrag og beslektede tjenester”. Dette gir dog ikke direkte grunnlag for å konkludere med at erklæringen fra styret omfatter kvalitetskontroll knyttet til andre tjenester enn disse.

PwC er det eneste selskapet hvor det fremgår at erklæringen omfatter hele virksomheten, gjennom at det refereres til overholdelse av standarder og retningslinjer gitt av PwC International Limited. Det fremgår tidligere i åpenhetsrapporten av disse standarder og retningslinjer gjelder alle PwC sine forretningsprosesser, herunder rådgivning og andre tjenester PwC leverer.

Indikatorer og målinger på hvor godt det enkelte selskap har lykket med sin kvalitetskontroll kunne gitt en god pekepinn på kvaliteten i revisjonsselskapets arbeid, og bidratt til å avdekke eventuelle svakheter knyttet til selskapets rutiner og prosedyrer. Utfordringene med å finne gode og sammenlignbare indikatorer er diskutert i kapitel 7.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

Det kunne være interessant med opplysninger om antall revisjonsberetninger med presiseringer eller med modifisert konklusjon som har blitt gitt kontra antall revisjoner som hadde blitt gjennomført i perioden. En oppdeling av disse forholdene som viser hvilke presiseringer som gjelder selskaper av allmenn interesse kontra andre selskaper ville også være nyttig, i og med at antall revisjoner av selskaper av allmenn interesse kun utgjør en liten del av det totale antall revisjoner selskapene gjør hvert år.

En klargjøring av avdekkede feil og mangler ved kvalitetskontrollsystemet, både avdekket gjennom kontroll fra tilsynsmyndighet, og gjennom egne kontrollrutiner kan også være elementer som vies økt fokus i fremtiden. På samme måte må brudd på uavhengighet belyses og forklares, om mulig med hvorfor det har skjedd, og hvilke tiltak som har blitt gjort for å unngå at lignende skjer i fremtiden. Også her vil en spesifisering av hvilke forhold som gjelder selskaper av allmenn interesse være gunstig.

Økt fokus på resultatene fra interne og eksterne kvalitetskontroller kan også være et punkt som i fremtiden vil vies større oppmerksomhet. Fokus på resultatene av kontrollene vil være en videreutvikling av dagens krav, som pålegger selskapene å oppgi informasjon om kvalitetskontrollene som gjennomføres, både internt og fra ekstern myndighet. Slike resultater vil belyse hvor godt det enkelte selskapet lykkes med sin kvalitetskontroll, noe som vil være nyttig informasjon både for selskapets tilsynsmyndighet og andre interessenter som skal vurdere selskapets revisjonskvalitet.

En tydeliggjøring av ansvarsfordeling mellom områdene risiko og kvalitetskontroll innad i selskapet vil belyse selskapenes arbeid for uavhengighet innad, og burde være med i åpenhetsrapportene.

Uttalelsen fra styret er pr dags dato lite informativ, ved at den gis med generelle uttalelser og det fremkommer lite spesifikk informasjon om kvalitetskontrollsystemet og retningslinjene for uavhengighet. At retningslinjene er overholdt og kvalitetskontrollsystemet har fungert, sier ingen ting om hvor gode retningslinjene og systemene faktisk er. En innstramning og tydeligere lovtekst for hva styrets uttalelse skal inneholde kan være en aktuell videreutvikling av lovteksten, og gi substans til andre uttalelser i åpenhetsrapportene som omhandler kvalitetskontroll og uavhengighet.

10.5 Tidspunktet for siste periodiske kvalitetskontroll

Revisorloven § 5a-2 pkt. 5 krever en klargjøring av tidspunktet for siste periodiske kvalitetskontroll etter § 5b-2.

Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009

En gjennomgående svakhet ved åpenhetsrapportene er at det er få som skiller mellom kvalitetskontroll etter § 5b-2 og andre interne eller eksterne kvalitetskontroller.

Etter Finanstilsynets syn vil øvrige interne eller eksterne periodiske kvalitetskontroller være en del av det ordinære kvalitetskontrollsystemet i selskapet, og skal beskrives under det forrige punktet (Finanstilsynet 2011c).

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Tidspunkt for siste periodiske kvalitetskontroll etter § 5b-2	x	x	x	x	x
Merknader fra Finanstilsynet	x	x	x	x	x
Behandling av merknader fra Finanstilsynet	x	x	x	x	x
Presisering av type kontroll	x	x	x	x	x

Tabell 10.5

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

I henhold til Revisorloven § 5b-2 underlegges revisjonsselskaper som reviderer selskaper av allmenn interesse periodisk ekstern kvalitetskontroll minst hvert tredje år. Finanstilsynet er ansvarlig for at kontrollen gjennomføres, og peker ut hvem som skal gjennomføre kvalitetskontrollen. Fra og med 2011 vil Finanstilsynet selv kontrollere alle oppdragsansvarlige revisorer i revisjonsselskaper som reviderer foretak av allmenn interesse (Revisorforeningen 2011), et arbeid som tidligere var delegert til Den norske Revisorforening (DnR). DnR vil fortsette å utføre kontroll av revisorer som ikke er i denne kategorien.

Alle selskapene oppgir informasjon om når det sist ble foretatt periodisk kvalitetskontroll. Felles for alle selskapene er at de også beskriver hvilke andre tilsyn og kontroller de har vært gjenstand for (selskapstilsyn/tematilsyn/stedlig revisortilsyn etc.). Dette er i tråd med kommentar fra Finanstilsynet etter gjennomgang av åpenhetsrapportene for 2009. Alle

selskapene kommenterer på hvorvidt de har fått merknader av Finanstilsynet, og hvorvidt selskapet har innrettet seg for å håndtere eventuelle merknader. Dette er offentlig informasjon, men det anses som positivt at det nevnes i åpenhetsrapportene. Hva merknadene gjelder blir imidlertid omtalt i meget generelle former. Tilsvarende er tiltakene som har blitt gjort for å håndtere merknadene ikke tydeliggjort utover at revisjonsselskapet mener tiltakene er tilstrekkelige til at merknadene nå er utbedret.

Noen av selskapene skiller mellom uvesentlige og vesentlige merknader fra Finanstilsynet, noe som ikke har praktisk betydning da det ikke spesifiseres hva disse merknadene er, eller hvordan selskapet vurderer vesentligheten i merknadene. Eksempelvis sies det ikke noe om hvorvidt merknadene har blitt behandlet av en uavhengig part innad i selskapet. Skillet mellom uvesentlig og vesentlige er derfor trolig lite mer enn et virkemiddel for å gi inntrykk av at de feilene som er avdekket er ubetydelige og trivielle. Alle selskapene har som sagt fokus på å presentere sine rutiner for kvalitetskontroll på best mulig måte, men utover uttalelsen fra styret fremkommer det lite informasjon omkring selve resultatene fra kvalitetskontrollen. Styrets uttalelse er også av meget generell form. Resultater fra kvalitetskontroll må sies å være noe av det aller mest interessante for interessentene, uavhengig av om det er snakk om klient eller tilsynsmyndighet.

PwC skiller seg fra de andre selskapene ved å informere om to avvik som ble avdekket av selskapets interne kontrollhandlinger for overholdelse av uavhengighetsreglene, og hvordan disse avvikene ble håndtert. Det er positivt at slik informasjon gis, selv om det dessverre kun er ett av selskapene som gir opplysninger på området.

Noe informasjon offentliggjøres imidlertid gjennom andre kanaler. Noen av tilsynsrapportene utarbeidet av Finanstilsynet er offentlig tilgjengelige på Finanstilsynets hjemmeside. Ved å undersøke Finanstilsynets tilsynsrapporter fremgår det blant annet at Finanstilsynet ved selskapstilsyn av PwC høsten 2010 avdekket mangler ved kvalitetssikringen av revisjonsdokumentasjon, samt vesentlige svakheter knyttet til revisjonsselskapets interne kvalitetskontroll (Finanstilsynet 2011b). Dette er forhold som begge må anses å inngå i selskapets kvalitetskontroll, og dermed har relevans i forbindelse med åpenhetsrapporten. En sammenligning med selskapets åpenhetsrapport for samme periode viser at disse forholdene ikke nevnes.

Tilsvarende fremgår det av Finanstilsynets rapporter at det er avdekket alvorlige mangler knyttet til intern kvalitetskontroll ved et av BDO sine avdelingskontorer (Finanstilsynet 2011a). BDO opplyser om at oppdragsansvarlig revisor kan bli honorert for salg av tilleggstenester på revisjonsoppdrag, noe Finanstilsynet ser som uheldig. Også i forbindelse med uavhengighetsreglene har Finanstilsynet kommet med merknader knyttet til BDO. Ingen av disse forholdene er nevnt i selskapets åpenhetsrapport for den aktuelle perioden.

Finanstilsynets selskapstilsyn dekker en rekke flere områder enn intern kvalitetskontroll og uavhengighet. At revisjonsselskapet skal presentere alle funn som tilsynet påpeker i åpenhetsrapporten ville ikke være verken hensiktsmessig eller ønskelig. På punktene uavhengighet og intern kvalitetskontroll, hvor styret gir en uttalelse om nettopp disse forholdene, hadde det vært ønskelig om revisjonsselskapene var åpnere i forhold til kommentarer og merknader fra Finanstilsynet. Dette er et område hvor man kan komme til å se krav om mer åpenhet i fremtiden, enten gjennom en endring i lovkravet, eller ved at oppmerksomheten rundt tilsynsrapportenes tilgjengelighet økes.

Selskapene oppfyller i mine øyne kravene satt i lovteksten. Det hadde likevel vært ønskelig med mer åpenhet rundt de merknader Finanstilsynet har bemerket i forbindelse med sine kontroller. Med de generelle formuleringer man benytter i dag er det meget vanskelig å ta stilling til hvor graverende eventuelle funn vil være for selskapet som helhet. Med andre ord må man legge til grunn revisjonsselskapets egne vurderinger. Åpenhetsrapporten skal bidra til økt åpenhet, men på dette punktet savnes detaljer for å kunne gjøre en objektiv vurdering av selskapene og deres systemer og rutiner for kvalitetskontroll.

En mer utførlig gjennomgang av hvordan man behandler disse merknadene, og ikke minst preventive tiltak for å forhindre at lignende brudd forekommer i fremtiden, hadde også vært interessant, da dette kan indikere relevansen i åpenhetsrapportens innhold. Selskapenes rutiner for behandling av spørsmål knyttet til kvalitetskontroll vil videre kunne gi inntrykk av revisjonskvaliteten selskapet leverer.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

Det hadde vært ønskelig med mer åpenhet rundt de merknader Finanstilsynet har bemerket i forbindelse med sine kontroller. En mer utførlig gjennomgang av hvordan man behandler

merknader fra tilsynsmyndigheter etter periodisk kontroll, og ikke minst preventive tiltak for å forhindre at lignende brudd forekommer i fremtiden, hadde vært nyttig informasjon for interessentene, da dette kan indikere relevansen i åpenhetsrapportens innhold.

Å vise til en tydelig ansvarsdeling mellom avdelingen hvor bruddet har funnet sted og parten som vurderer om merknaden har blitt behandlet på en hensiktsmessig og tilstrekkelig måte ville styrke inntrykket av uavhengighet. Det henvises også til kommentarer til fremtidig utvikling av lovkravet i kapitel 10.4, som er delvis sammenfallende med disse kommentarene.

10.6 Foretak av allmenn interesse

Revisorloven § 5a-2 pkt. 6 krever en beskrivelse av hvilke foretak eller konsern som oppfyller kravene nevnt i § 5a-1 og er blitt revidert av revisor siste regnskapsår.

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Foretak av allmenn interesse revidert i perioden	X	X	X	X	X

Tabell 10.6

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Alle selskapene gir en tilfredsstillende oversikt over hvilke selskaper av allmenn interesse som har blitt revidert av revisor i løpet av siste regnskapsår.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

Det ville være interessant å se dette kravet tettere knyttet til punkt 8, som omhandler regnskapsopplysninger. Eksempelvis vil en oversikt over omsetning fra selskapene av allmenn interesse, kanskje sett i sammenheng med klientselskapenes størrelse, gi et inntrykk av hvor stor grad av total omsetning som kommer fra selskaper av allmenn interesse. Særlig siden publisering av åpenhetsrapporter er et krav som særskilt stilles til revisjonsselskaper som reviderer selskaper av allmenn interesse, ville det være nyttig med mer opplysninger om disse selskapene.

10.7 Revisjonsselskapets etterutdanningspolitikk

Revisorloven § 5a-2 pkt. 7 krever en beskrivelse av revisjonsselskapets etterutdanningspolitikk.

Fra forarbeidene

Med etterutdanningspolitikk menes den praksis i selskapet som sikrer at revisors teoretiske kunnskaper, profesjonelle ferdigheter og yrkesetiske verdigrunnlag holder et tilstrekkelig høyt nivå gjennom oppdateringer og vedlikehold. Etterutdanningspolitikken kan således bestå av formaliserte retningslinjer, eller av oppfølging på en mer uformell måte. Minstekravet til etterutdanningspolitikk vil være at gjeldende krav etter revisorloven og revisorforskriften oppfylles. Det bør fremgå om selskapet har rutiner for konkret å følge opp den enkelte revisor med henblikk på kursing og veiledning, herunder tilretteleggelse for nødvendig deltakelse og oppfølging, eller om det i større utstrekning overlates til den enkelte revisor å påse at kravene til etterutdanning oppfylles (Ot.prp. nr. 78 2008-2009).

Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009

Beskrivelsene av systemene som finnes for etterlevelse av etterutdanningskravene er et av de punktene med de største svakhetene. En rekke rapporter henviser kun helt kort til at lovens minimumskrav etterleves i selskapet.

Etterutdanningskravet påhviler den enkelte revisor. Selskapets ansvar er imidlertid å utpeke en oppdragsansvarlig revisor som oppfyller kravene i revisorloven § 3-7, herunder etterutdanningskravet. Åpenhetsrapporten må derfor minst beskrive hvordan selskapet sikrer at dette blir kontrollert på utpekingstidspunktet og senere (Finanstilsynet 2011c).

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Fastlagte rutiner for etterutdanning	x	x	x	x	x
Antall timer kurs/etterutdanning		x			
Bruk av medarbeidersamtaler	x	x	x	x	x
Diskusjon av måloppnåelse	x	x	x	x	x
Individuelt utviklingsprogram for ansatte	x	x	x	x	x

Tabell 10.7

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Revisjonsselskapenes ansatte og deres humankapital utgjør kjernen i virksomheten, og kan anses som selskapets viktigste ressurs. I tråd med ressursbasert teori er de ansatte og den kompetansen de besitter en mulighet for selskapet til å oppnå varige konkurransefortrinn om ressursen behandles riktig. Fra åpenhetsrapportene virker det tydelig at selskapene er bevisste på verdien de ansatte holder for selskapet, og at denne kompetansen må stimuleres for at konkurransefortrinnet skal beholdes. Dette tydeliggjøres blant annet gjennom rutiner for å ta vare på de ansatte og rutiner for etterutdanning.

De fem selskapene redegjør alle for sine rutiner for etterutdanning. Ernst og Young presiserer hvor mange timer kursing en godkjent revisor får i henhold til kravene, men sier ingen ting om mengden kurs og opplæring andre ansatte får. De fire andre selskapene opplyser at de oppfyller kravene til etterutdanning for oppdragsansvarlig revisor i henhold til kravene i Revisorforskriften § 2-1 (Revisorforskriften 2011), uten å gå nærmere inn på fordeling og tidsbruk innen ulike fagfelt.

Lovens krav om etterutdanning gjelder for oppdragsansvarlig revisor, men alle selskapene presiserer at alle deres ansatte får påfyll av kompetanse gjennom etterutdanning. Det er da snakk om mer personlig tilpasning for å få en hensiktsmessig utvikling for den enkelte ansatte, for slik å bedre kunne dekke den enkeltes behov for faglig påfyll. Denne satsningen på kompetanseheving på alle nivå i selskapet skaper økt tillit og underbygger påstandene om høy kvalitet på produktet revisjonsselskapet leverer på en troverdig måte. Selv om systemene for etterutdanning avklares, savnes det presiseringer om hvorvidt selskapet benytter intern eller ekstern kursing, og annen informasjon som kan belyse hvordan etterutdanning foregår, og hvordan kvaliteten på undervisning og kurs kontrolleres.

Det fremgår videre at alle selskapene benytter personlige medarbeidersamtaler for å stimulere de ansattes utvikling, og legger til rette for en personlig tilpasning. Evaluering av måloppnåelse brukes også aktivt for å vurdere den enkeltes utvikling, og dermed også behov for etterutdanning.

Et annet fellestrekk er at alle selskapene presiserer hvordan utviklingen av medarbeidernes kompetanse starter allerede ved ansettelsen, ved at de forsøker å finne medarbeidere som ikke bare er faglig dyktige, men som også vil passe inn i selskapets kultur. Alle selskapene

har et omfattende opplæringsprogram for nyansatte på nasjonal basis. Størrelsen på selskapene, samt ambisjoner om vekst, kombinert med høy turnover i bransjen gjør at selskapene ansetter mange nye medarbeidere hvert år, noe som igjen medfører at selskapene har opparbeidet seg solid erfaring med integrasjon av nye medarbeidere inn i virksomheten. Dette virker positivt med tanke på kunnskapsoverføring, samt å få innført etiske verdier og normer hos de nyansatte.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

Mulig utvikling kan være økt grad av presiseringer som klargjør hvordan etterutdanningen gjennomføres og hvem som står for opplæringen (internt/ eksternt), og annen informasjon som kan belyse hvordan etterutdanning foregår. Informasjon om kvalitetssikring av undervisning og kurs kan også være aktuelt, da medarbeidernes kompetanse er sentral for å opprettholde uavhengighet og integritet i sitt arbeid.

Kvantitativ data vil være ønskelig for å belyse hvordan selskapets kompetansebaserte ressurser opprettholdes og videreutvikles. Forhold som kan belyses er for eksempel hvor mange som er registrerte og statsautoriserte revisorer, hvor mange som har en mastergrad i regnskap og revisjon, hva slags utdanning/kompetanse som kreves for å arbeide på ulike typer kunder (børsnotert, internasjonale, IFRS- regnskap etc.).

10.8 Regnskapsopplysninger som viser omfanget av revisjonsvirksomheten

Revisorloven § 5a-2 pkt. 8 krever en beskrivelse av regnskapsopplysninger som viser omfanget av revisjonsvirksomheten, herunder samlet omsetning fordelt på honorar for revisjon og andre tjenester.

Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009

Finanstilsynet har funnet de fleste rapportene tilfredsstillende på dette punktet. Noen få selskaper har ikke oppgitt regnskapstallene. Disse tallene skal være med, og dette må derfor rettes opp til senere åpenhetsrapporter (Finanstilsynet 2011c).

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Omsetning fordelt på tjenesteområder	x	x	x	x	(x)
Omsetning fordelt på tjenesteområder i % av total omsetning	x	x	x	x	x
Omsetning til revisjonsklienter fordelt på tjenesteområde	x	x	x	x	(x)
Omsetning til revisjonsklienter fordelt på tjenesteområde i % av total omsetning	x	x	x	x	(x)
Grafisk/figurativ fremstilling	x		x	x	x

Tabell 10.8.1

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Hensikten er å få frem det forholdsmessige omfanget av revisjonsvirksomheten sammenlignet med annen virksomhet i revisjonsselskapet. Slik informasjon kan gi en indikasjon på mulige trusler mot revisors uavhengighet når inntektene fra rådgivning får stor betydning for inntjeningen (Cordt- Hansen 2010).

Alle selskapene oppgir regnskapsinformasjon for sist avsluttede regnskapsår i rapporten. Følgende tabeller viser hvordan total omsetning fordeler seg på de ulike tjenesteområdene, i millioner kroner og som prosent av total omsetning.

	PwC	E & Y	Deloitte	KPMG	BDO	Sum
Total omsetning	2129	2005	1140	1021	641	6936
Revisjon	1208	1201	699	716	417	4241
Rådgivning	564	512	195	161	141	1573
Skatt og avgift	357	292	246	144	83	1122

Tabell 10.8.2 (alle tall i millioner NOK)

	PwC	E & Y	Deloitte	KPMG	BDO
Revisjon	56,7 %	59,9 %	61,3 %	70,1 %	65,1 %
Rådgivning	26,5 %	25,5 %	17,1 %	15,8 %	22,0 %
Skatt og avgift	16,8 %	14,6 %	21,6 %	14,1 %	12,9 %

Tabell 10.8.3 (alle tall representerer prosentandel av total omsetning)

Felles for alle selskapene er at de viser både total omsetning fordelt på de ulike forretningsområdene, samt omsetning fra tjenester levert til revisjonskunder. De fire store oppgir både tall i millioner kroner og som prosentsats av totalsum, mens BDO kun oppgir prosentandelene og tallverdier i et stolpediagram (for oversiktens skyld har jeg inkludert estimattall for BDO i tabellene over). Selv om interessenter kan lese av estimat fra

diagrammet, er det min klare oppfatning at det gir et mye bedre inntrykk å presentere konkrete tallverdier i tillegg til prosentsatsene. BDO referer riktignok til årsregnskapet som vedlegg til åpenhetsrapporten, hvor nøyaktige tallverdier kan finnes. Årsregnskapet er imidlertid ikke tilgjengelig på selskapets hjemmeside og derfor ikke lett tilgjengelig for interessentene. Nøyaktige tallverdier burde vært presentert i åpenhetsrapporten, og jeg ser ingen grunn til at det ikke gjøres. Også BDO sine tall for omsetning fra tjenester levert til revisjonskunder er vanskelige å tolke. De er gjengitt som prosentsatser i stolpediagram som for total omsetning, men det sies ikke hva disse prosentsatsene er en prosent av, og summen av tallene er heller ikke 100 %. I det hele tatt er BDO sine regnskapsopplysninger vanskelige å forholde seg til.

De fire store presenterer alle tydelige oversikter også på punktet som omhandler omsetning til revisjonsklienter.

Fordelingen i tabell 10.8.4 viser hvor stor andel av den totale omsetningen for de fem selskapene hvert selskap har innenfor hvert tjenesteområde. Totalsummen for hvert tjenesteområde utgjør samlet omsetning for de fem selskapene jeg har undersøkt.

	PwC	E & Y	Deloitte	KPMG	BDO
Revisjon	28,5 %	28,3 %	16,5 %	16,9 %	9,8 %
Rådgivning	35,9 %	32,5 %	12,4 %	10,2 %	9,0 %
Skatt og avgift	31,8 %	26,0 %	21,9 %	12,8 %	7,4 %

Tabell 10.8.4 (alle tall representerer prosentandel av total omsetning)

PwC og Ernst & Young skiller seg tydelig ut som de største leverandørene innenfor alle tjenesteområdene, mens Deloitte har en relativt stor andel av sine tjenester innenfor skatt og avgift i forhold til relativ størrelse, med nær 22 % av totalen blant de fem selskapene.

En tilsvarende oppstilling for tjenester levert til revisjonskunder er vist i tabell 10.8.5 og 10.8.6.³

³ BDO er ikke inkludert grunnet manglende tallmateriale i åpenhetsrapporten

	PwC	E & Y	Deloitte	KPMG
Total omsetning til revisjonskunder	1 290	1 340	712	765
Revisjon	1 094	1 101	540	652
Attestasjon og lignende tjenester	41	65	45	75
Rådgivning	94	120	-	38
Skatt og avgift	61	53	117	-
Annet (uspesifisert)	-	-	10	-

Tabell 10.8.5 (alle tall i millioner NOK)³

	PwC	E & Y	Deloitte	KPMG
Revisjon	84,8 %	82,2 %	75,8 %	85,2 %
Attestasjon og lignende tjenester	3,2 %	4,9 %	6,3 %	9,8 %
Rådgivning	7,3 %	9,0 %	0,0 %	5,0 %
Skatt og avgift	4,7 %	4,0 %	16,4 %	-
Annet (uspesifisert)	-	-	1,4 %	-

Tabell 10.8.6 (alle tall representerer prosentandel av total omsetning til revisjonskunder)³

Også i denne sammenstillingen skiller Deloitte seg ut med en stor andel av tjenestene levert innen skatt og avgift, og en mindre andel enn konkurrentene innenfor revisjonstjenester. Slike regnskapsopplysninger og sammenligninger med andre selskaper i bransjen kan være en god måte å kommunisere til interessentene om hvilke områder man har spesiell erfaring og kompetanse innenfor.

Regnskapsopplysninger er et av få punkter i lovteksten hvor det er muligheter for å hente ut kvantitativ data fra åpenhetsrapportene. Den informasjon som oppgis pr dags dato må imidlertid kunne sies å være et absolutt minstekrav. Om lovgivende myndighet i fremtiden ønsker å legge til rette for at åpenhetsrapportene skal kunne benyttes til rangering og analyse av underliggende faktorer som revisjonskvalitet, vil det være nødvendig med større grad av kvantitative data. Kvantitative data vil kunne benyttes for å kunne utføre objektive rangeringer og beregninger. Pr dags dato oppgir selskapene en fordeling av total omsetning på de ulike tjenesteområdene, samt en fordeling av total omsetning fra revisjonsklienter fordelt på ulike tjenester. Mer detaljert data vil imidlertid gi et mye bedre grunnlag for sammenligning og vurdering av selskapene. Interessentene vil også i større grad kunne trekke ut informasjon basert på de variablene som de ønsker å undersøke.

Det savnes eksempelvis informasjon om hvor stor andel av omsetningen som stammer fra foretak av allmenn interesse, og detaljer knyttet opp mot hver enkelt klient. Slike tall ville kunne gi en indikasjon på hvorvidt revisjonsselskapet avhenger av noen få, store klienter,

eller om selskapet har en veldiversifisert portefølje av klienter av varierende størrelse. En bred klientportefølje vil ofte medføre en større variasjon i hvilke tjenester som behøves.

En fordeling av omsetning som stammer fra selskaper av allmenn interesse kontra andre selskaper i forbindelse med punkt 6 i lovkravet ville også kunne interessant. På samme måte kunne en oversikt for omsetning fordelt på ulike bransjer være nyttig, da den vil kunne gi en indikasjon på bransjespesialisering eller spesiell kompetanse revisjonsselskapet besitter.

Om slik informasjon oppgis, vil imidlertid fortsatt problemstillingen med sammenligning av ulike oppdrag være aktuell. Mulige konsekvenser av slik sammenligning er diskutert i kapittel 7.2 om bruk av kritiske prestasjonsindekser.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

Om lovgivende myndighet ønsker at interessentene i større grad skal kunne vurdere revisjonsselskapenes prestasjoner og revisjonskvalitet basert på objektive måltall eller indekser, vil strengere krav til fremleggelse av kvantitative data være et nødvendig virkemiddel.

Økt fokus på andelen av omsetning som stammer fra selskaper av allmenn interesse kan også være en aktuell vinkling på fremtidige lovkrav, da det er tjenesteleveranse til slike selskaper som gjør at revisjonsselskapene er pålagt å publisere åpenhetsrapporter.

Ett annet punkt det ikke sies noe om i dagens åpenhetsrapporter er inntekt og fortjeneste fra de enkelte tjenesteområdene. Dette er ytterligere informasjon som kan være nyttig for å vurdere revisjonsselskapets uavhengighet, og hvilke områder som kanskje prioriteres.

10.9 Godtgjørelser til eierne

Revisorloven § 5a-2 pkt. 9 krever en beskrivelse av godtgjørelser til eierne.

Fra forarbeidene

Etter bestemmelsens nr. 9 skal det gis opplysninger om godtgjørelser til selskapets eiere. Med eiere tas det først og fremst sikte på partnere og ansvarlige revisorer som er eiere, men også andre eiere omfattes av opplysningskravet. Med godtgjørelser menes den typen ytelser

som omhandles i regnskapsloven §§ 7-31 og 7-31b. Departementet antar at det til eksterne eiere normalt ikke vil bli utbetalt godtgjørelser i bestemmelsens forstand, men viser til at det kan være tilfeller hvor det er eiere som ikke er definert som partnere i selskapet, som likevel leverer konsulent- eller rådgivningstjenester mv., eller som uten å være ansatt, mottar honorar, for eksempel for å sitte i et av selskapets styrende organer. Det presiseres at utbetaling i form av utbytte mv., som normalt vil være det aktuelle for eksterne eiere, i utgangspunktet ikke omfattes av departementets forslag til opplysningskrav om «godtgjørelser», men departementet vil ikke utelukke at «utbytter» eller lignende etter en konkret vurdering i visse tilfeller likevel må anses for å være omfattet av opplysningskravet (Ot.prp. nr. 78 2008-2009).

Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009

Dette punktet har medført enkelte tolkningsproblemer, og åpenhetsrapportene er svært varierende i detaljgraden. Dette kan skyldes at lovteksten er en litt annen enn direktivteksten og utkastet til lovtekst i Finanstilsynets høringsnotat. Departementet har imidlertid uttalt i forarbeidene at endringene hovedsakelig er av språklig karakter.

Hovedhensynet med dette opplysningskravet er å sikre åpenhet rundt hvilke insentivordninger som er etablert i revisjonsselskapene, og hindre at disse øker risikoen for mangelfull revisjon, for eksempel ved å premiere salg av tilleggstjenester eller redusert revisjonskvalitet. Når det gjelder godtgjørelser, så er det altså ikke det konkrete beløpet den enkelte eier mottar det skal opplyses om, men hvilken type godtgjørelse, f.eks. ordinær lønn, bonus, fordeler i annet enn kontanter, aksjeverdibaserte godtgjørelser osv (Finanstilsynet 2011c).

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Hvordan og på hvilket grunnlag godtgjørelser fordeles	x	x	x	x	x
Hvordan måloppnåelse vurderes	x	x	x	x	

Tabell 10.9

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Dette opplysningskravet er først og fremst satt for å unngå at godtgjørelser/incentiver påvirker hvilke oppdrag revisjonsselskapet påtar seg eller hvordan disse bør gjennomføres.

Alle selskapene bortsett fra BDO henviser til fastsatte kriterier som benyttes ved fordeling av godtgjørelse til eierne. Felles for de fire store er at kriteriene er ment å måle innsats opp mot dyktighet, kvalitet og opptreden i tråd med selskapets verdier.

Ved bestemmelse av godtgjørelse til eierne er det viktig å unngå at en partners belønning knyttes direkte opp mot en enkelt klient, da dette bryte med uavhengighetsregler for den enkelte revisor. Dette kan være en aktuell problemstilling for partnere som arbeider med svært store klienter. En mulig løsning kan være at det stilles større krav til kvantitative data. Mulige opplysninger kan eksempelvis være antall klienter og størrelse på klientene partner har vært oppdragsansvarlig revisor på, og omsetning fra disse selskapene.

På samme måte kan det oppstå interessekonflikter for partnere som henter nye klienter til selskapet. Kan partner belønnes for å skaffe nye klienter til virksomheten? Det må anses som sannsynlig at partner kompenseres på en eller annen måte for slike bidrag til virksomheten, men dette er også et område hvor det finnes svært få opplysninger. Om det antas at dette er tilfelle, hvordan kan en partner arbeide på denne klienten som partneren har blitt belønnet for å hente som kunde til revisjonsselskapet, uten å ha en interessekonflikt? Slike problemstillinger kan muligens fanges opp av selskapets systemer for sikring av uavhengighet, men det hviler usikkerhet rundt hvor detaljerte systemene er, og om slike problemstillinger tas hensyn til.

Revisjonsselskapet vil naturligvis ønske å beholde sine beste medarbeidere, og godtgjørelser i ulike former er en naturlig måte å fremme slike incentiver til de ansatte på, selv om det reises spørsmål om årsakene bak utdelingen. Slike problemstillinger ville ikke være like aktuelle om det var økt åpenhet omkring overskuddsdelingen til eiere og ledende partnere i selskapet.

Et annet sensitivt område er hvorvidt ansatte belønnes for salg av tilleggstjenester til eksisterende revisjonsklienter. Som kjent er det allerede omfattende krav til uavhengighet mellom de ulike tjenesteområdene i selskapet. Om det legges opp til belønning for salg av tilleggstjenester, gis incentiver til å strekke grensene for uavhengighet, noe som i ytterste konsekvens kan påvirke selskapets integritet. I denne sammenheng kunne det vært interessant med en klargjøring i åbenhetsrapportene om hvordan brudd på uavhengighet påvirker partners godtgjørelse og eventuelle andre konsekvenser slike brudd kan ha.

Om uavhengigheten mellom klient og revisor ikke overholdes, oppstår også faren for at selskapet kan prøve å manipulere regnskapet. Et eksempel på slik regnskapsmanipulering er "earnings management". Klientselskapets ledelse vil typisk ønske å ha jevnt gode resultater. Om resultatene svinger, kan det tenkes at ledelsen vil ønske å glatte ut resultatene for å gi et inntrykk av stabile resultater til eierne. Slik glatting kalles "earnings management". Faren for slik regnskapsmanipulasjon er en av grunnene til at revisor gjennomgår det finansielle regnskapet, og manglende uavhengighet vil undergrave mye av grunnlaget for revisjonstjenestene.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

Hvordan belønningssystemet er utformet sies det lite om i dagens åpenhetsrapporter, noe som kan skape usikkerhet blant interessentene. Eksempelvis kan en aktuell problemstilling være hvorvidt det gis bonus eller annen kompensasjon for å hente inn nye klienter til selskapet. Dette er trolig noe som praktiseres, men ikke omtales i dagens åpenhetsrapporter, og burde klargjøres.

Revisors godtgjørelse kan ikke knyttes mot en enkelt klient, grunnet krav om uavhengighet for den enkelte revisor. Det kan imidlertid forekomme at noen partnere har så store og krevende klienter at de ikke har kapasitet til å ha ansvar for mer enn en klient. Hvordan dette behandles med tanke på partners kompensasjon kan også være noe som bør belyses i større grad i fremtiden.

10.10 Andre momenter

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Selskapets verdier	x	x	x	x	x
Regnskapsperiode	x	x	x	x	x
Spesialiseringssområder					
Krav til kundegodkjennelse/ oppdragskontroll	x	x	x	x	x
Krav til rotasjon av ansvarlig revisor	x	x	x	x	x
Code of conduct eller tilsvarende rammeverk	x	x	x	x	x
Åpenhetsrapport fra 2009 tilgjengelig på selskapets hjemmeside	x	x		x	

Tabell 10.10

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

I tillegg til de lovpålagte momentene, er det mange andre momenter som går igjen i åpenhetsrapportene. Alle selskaper benytter blant annet anledningen til å presentere selskapets verdier. Selskapene viser også til at de har implementert en "Code of conduct" eller tilsvarende etiske rammeverk i virksomheten. Det er imidlertid ingen av selskapene som eksplisitt gir informasjon om eventuelle spesialiseringsområder, eksempelvis om revisjonsselskapet har spesiell kompetanse innenfor en spesiell næring eller bransje.

Det fremgår av rapportene at alle selskapene har rutiner for kundeaksept som benyttes for å sørge for at regler for uavhengighet ikke brytes ved avtaleinngåelse med hver enkelt klient. Disse systemene regulerer blant annet hvilke tjenester som kan leveres, og hvilke medarbeidere som kan delta på oppdraget. Dette bidrar til en ytterligere kvalitetssikring av leveransen av uavhengige tjenester til klienten. Også medarbeidernes private interesser i klientselskapet inngår som en del av uavhengighetskontrollen, for å sørge for at medarbeiderne i revisjonsselskapet ikke har personlige eller økonomiske incentiver som kan gjøre dem inhabile på det aktuelle oppdraget.

Alle selskapene informerer også om at de overholder kravene til rotasjon av oppdragsansvarlig revisor på selskaper av allmenn interesse i henhold til Revisorloven § 5a-4, første ledd. Selskapene henviser til rutiner og implementering av rotasjonsplaner for de aktuelle oppdragene, som skal overholde kravene satt i Revisorloven. Deloitte uttaler at de ikke ser det som hensiktsmessig med strengere rutiner enn det som legges opp til i lovteksten. Lovkravet trådte i kraft i 2009. Mens de andre selskapene teller 7 år fra ikrafttredelsestidspunkt, har PwC som rutiner som løper fra det året hvor oppdragsansvarlig revisor tok oppdraget. Ernst & Young, KPMG og BDO har ingen presiseringer utover lovkravet i sine rapporter. Å ha strengere rutiner for rotasjon enn lovkravet viser at selskapet ser på rotasjon som viktig, og kan styrke inntrykket av objektivitet overfor både nåværende og fremtidige klienter. Det gir også et inntrykk av graden av fleksibilitet og ressurser revisjonsselskapet har tilgjengelig, og at kompetanse som muliggjør hyppigere rotasjon er tilgjengelig.

Det kan tenkes at det i fremtiden kommer innstamninger i kravene til rotasjon, ved at det også stilles krav til rotasjon av revisjonsselskap på samme måte som det i dag kreves

rotasjon av oppdragsansvarlig revisor. Dette vil i så fall være et enda sterkere tiltak fra tilsynets side for å sikre revisors uavhengighet.

PwC, Ernst & Young og Deloitte har også åpenhetsrapporter fra tidligere år tilgjengelige på sine nettsider. Dette anses som positivt, og er et signal om høy grad av åpenhet.

Forslag til hvordan informasjonen i åpenhetsrapportene kan videreutvikles og forbedres

En presisering av eventuelle spesialiseringsområder, supplert med kvantitativ data eksempelvis for andel av omsetning i ulike bransjer, og størrelsen på klientene i den enkelte bransje, vil hjelpe interessentene til å bedre kunne forstå selskapets virksomhet. Det vil også kunne være nyttig for nye klienter når de skal velge revisjonsselskap.

10.11 Lesbarhet

Lesbarhet er kriterier for hvordan å vurdere kvaliteten på et tidsskrift eller et dokument. Det henspiller blant annet på presentasjon og oversiktelighet, som oppnås gjennom bruk av hensiktsmessige fonter, bilder, grafer, luft i teksten etc. Relevant info henspiller her på hvor relevant informasjonen som presenteres er for interessentene i målgruppen. Strukturen referer til om rapporten har en fornuftig og logisk oppbygning. Min vurdering av lesbarhet og fremstilling i åpenhetsrapportene basert på disse kriteriene er presentert i tabell 10.11, hvor de ulike momentene er rangert på en skala fra 1-6, hvor 6 er høyest.

Funn fra analysen

	PwC	E & Y	KPMG	Deloitte	BDO
Oversiktelighet	5	3	4	3	3
Relevant info	5	4	5	4	3
Struktur	6	5	5	4	4

Tabell 10.11

Kommentarer og synspunkter til analysefunnene

Åpenhetsrapportene gir revisjonsselskapene en mulighet til å kommunisere til interessentene. Det er da viktig at rapporten er godt oppbygd slik at den innbyr til å leses. På en side er det bra at selskapene benytter åpenhetsrapportene til å informere, men det er viktig å være klar over at det kan bli for mye av det gode. Det varierer hvor vellykket det enkelte selskap har

vært med utforming av sine åpenhetsrapporter. De rapportene som har den mest vellykkede utformingen og dermed gir det beste førsteinntrykket er de som har en klar og tydelig struktur, og som klarer å tilpasse mengden informasjon rundt hvert enkelt punkt til noe som er fordøyelig for leseren.

Samtidig er det viktig at innholdet som presenteres faktisk bidrar til økt åpenhet, og at informasjonen er av høy kvalitet. Med høy kvalitet menes at informasjonen er relevant og gikk et reelt og objektivt innblikk i de områder den er ment å belyse, slik at leseren kan gjøre seg opp en mening.

Det virker også hensiktsmessig at selskapene presenterer innholdet i samme rekkefølge som lovteksten følger. Dette gir rapporten en logisk oppbygning, og forenkler søk etter spesifikk informasjon for leseren. Bruk av illustrasjoner som organisasjonskart bidrar også til å bedre lesbarheten og forståelsen for interessentene.

Noen av åpenhetsrapportene skiller seg ut når det gjelder lesbarhet. Min vurdering er at PwC og KMPG er de to selskapene som totalt sett har lyktes best med utformingen av sine åpenhetsrapporter. De har i mine øyne valgt en fornuftig struktur, passelig informasjonsmengde, relevant informasjon og god oversiktelighet. BDO er det selskapet som totalt sett gjør det dårligst med tanke på hvilken informasjon som oppgis og hvordan den presenteres.

Flere av rapportene inneholder utstrakt bruk av referanser til de lovkrav som den enkelte del av åpenhetsrapporten omhandler. Dette bidrar til økt oversiktelighet og til å danne en kontekst for virksomheten.

10.12 Sammenligning med funnene i Storbritannia

Funnene fra POB sin undersøkelse av britiske åpenhetsrapporter for 2009 (kapitel 8.1) har mange likhetstrekk med mine funn, og mange av konklusjonene som trekkes av POB har likhetstrekk med funn jeg har gjort i de norske åpenhetsrapportene.

Selskapene er i stor grad flinke til å presentere hvilke rutiner og regelverk som er implementert i virksomheten, og hvordan selskapet mener dette bidrar til deres kvalitetskontroll. Resultatene av disse rutinene og regelverkene er imidlertid sjelden kommentert, utover ordlyd som ”tilfredsstillende resultater” etc. For å kunne bedømme

---

revisjonsselskapets revisjonskvalitet og gjøre seg opp en mening om revisjonsselskapet må interessentene ha tilgang til god og tydelig informasjon både om selskapets inputs og outputs, og effektiviteten av disse. På disse områdene er konklusjonene mine og POB sine sammenfallende.

Det er også et gjennomgående likhetstrekk både i de britiske og i de norske åpenhetsrapportene at informasjon som kan brukes som kritiske prestasjonsindekser savnes. I den grad slike indekser opplyses gir de lite relevant informasjon for å vurdere revisjonsselskapenes revisjonskvalitet. Dagens åpenhetsrapporter er mer rettet mot å kommunisere åpenhet til interessentene enn å legge grunnlag for en objektiv vurdering av selskapene. I fremtiden kan det tenkes at slike indekser og indikatorer som kan brukes til å vurdere revisjonskvaliteten får økt oppmerksomhet og fokus.

En gjenganger i de britiske åpenhetsrapportene var mangelfull informasjon om deltagelse i internasjonale nettverk, informasjon knyttet til uavhengighet, og rapportering av finansiell informasjon. Som påpekt i min analyse savnes bruken av kvalitative data også i de norske åpenhetsrapportene. Det gis etter min vurdering tilstrekkelig informasjon om deltagelse i internasjonale nettverk i de norske åpenhetsrapportene, men det savnes informasjon om hvorvidt slike samarbeid har funnet sted. Knyttet til uavhengighet har uttalelsen fra styret forbedringspotensial, men selskapene virker å ha fokus på uavhengighet, og gir på mange områder i åpenhetsrapporten informasjon som bidrar til å fremme selskapets uavhengighet.

POB avdekket også store mengder markedsføringsmateriale i noen av åpenhetsrapportene de undersøkte. I de norske åpenhetsrapportene finnes det noen tilfeller hvor det kan stilles spørsmålsteget ved informasjonen som presenteres, men i stor grad vil valgene kunne forsvares, og det anses ikke som et stort problem i de norske åpenhetsrapportene. Selv om informasjonen kan være relevant og nyttig for interessentene, må dette ikke forveksles med at informasjonen er av høy kvalitet. Dette kommer jeg tilbake til i konklusjonen.

11. Konklusjon

Et av hovedsiktemålene med åpenhetsrapportene er å sikre åpenhet og innsyn omkring revisjonsselskapets virksomhet og prosesser. Åpenhetsrapportene kan også gi interessegruppene en bedre mulighet til å vurdere revisjonsselskapene opp mot hverandre, blant annet på faktorer som transparens og revisjonskvalitet. Mine vurderinger av hvorvidt de norske åpenhetsrapportene oppfyller disse formålene følger i de neste avsnittene.

Rapportene i utvalget jeg har undersøkt oppfyller i mine øyne minimumskravene i lovteksten. Ved en sammenligning med kommentarene hentet fra forarbeidene (Ot.prp. nr. 78 2008-2009) er det imidlertid avdekket elementer hvor noen av rapportene ikke gir tilstrekkelig informasjon i tråd med det som trolig er lovgivers ønske.

En gjenganger i rapportene er fokus på områder som kan være med på underbygge revisjonsselskapets omdømme, integritet og kvalitet. Dette er i mange tilfeller momenter som kan anses som reklame for selskapet, men også som en presentasjon av hvordan selskapet opererer og hva som anses som sentrale verdier innad i selskapet. Med andre ord kan dette være nyttig informasjon og dele med interessentene, såfremt selskapene er saklige og nøkterne, noe de i hovedsak har lyktes med.

Verdien og kvaliteten på informasjonen som gis kan det likevel stilles spørsmålsteget ved. Det fremgår av rapportene at selskapene på områder som kan anses som sensitive er mer forsiktig med å gi utfyllende og detaljert informasjon. Eksempler på dette er tilbakeholdenhet omkring finansiell informasjon utover minstekravet, hvordan styret uttaler seg om uavhengighet og systemer for kvalitetskontroll, detaljer knyttet til resultater fra kvalitetskontroll og eventuelle brudd på uavhengighet, og hvordan den enkelte partners godtgjørelse fastsettes. Inntrykket er at selskapene forsøker å virke åpne overfor interessentene, uten og samtidig avsløre for mye overfor konkurrerende selskaper. Dette dilemmaet kan bidra til å svekke informasjonsrelevansen for interessentene ved at informasjonen som gis har en lavere detaljgrad, eller ikke inkluderes i åpenhetsrapporten. Det gjør også at det blir vanskelig å benytte informasjonen fra åpenhetsrapportene til å vurdere selskapenes revisjonskvalitet.

Åpenhetsrapportene fungerer godt til å gi en generell oversikt over hvordan revisjonsselskapet legger opp sin daglige drift, selskapets oppbygning og andre generelle

betraktninger. De gir også et inntrykk av selskapenes fokus på uavhengighet og objektivitet, selv om denne informasjonen ikke er direkte sammenlignbar mellom selskaper. Alle disse momentene kan potensielt bidra til et mer velfungerende verdipapirmarked, slik Finanstilsynet ønsker. Resultatene fra analysen tyder likevel på manglende ensartet informasjon og utelatelser av relevant informasjon i åpenhetsrapportene.

Det er imidlertid vanskelig å finne differensierende informasjon mellom de ulike selskapene som kan gi grunnlag for å rangere selskapene på revisjonskvalitet. Siden informasjonen som oppgis nesten utelukkende er kvalitativ, og det gis lite informasjon om hvordan interne rutiner og systemer faktisk har fungert og hvilke feil og svakheter som eventuelt har blitt avdekket, er det vanskelig å benytte informasjonen som gis i åpenhetsrapportene til å vurdere revisjonskvaliteten hos det enkelte selskap på en objektiv måte.

Om lovgivende myndighet ønsker å legge bedre til rette for at interessentene skal kunne vurdere og skille mellom revisjonskvaliteten revisjonsselskapene leverer, vil krav om rapportering av kvantitative data knyttet til revisjonskvalitet og bruk av systematiske måleverktøy som prestasjonsindekser trolig være en forutsetning. Samtidig må revisjonsselskapene gis incentiver til å gi informasjon av høy kvalitet for at slike sammenligninger skal være pålitelige. Å finne slike incentiver for revisjonsselskapene som samtidig er i tråd med lovgivende myndighet sine ønsker for hvilken informasjon som skal publiseres vil være en utfordring for lovgivende myndighet.

Selv om det er klare begrensninger for hva som kan trekkes ut av revisjonskvalitet i åpenhetsrapportene, bidrar åpenhetsrapportene til økt fokus på revisjonskvalitet og kanskje endrer de også oppfattet revisjonskvalitet ved at revisjonsselskapene får muligheten til å kommunisere om sin virksomhet og sine prosesser til interessentene. Åpenhetsrapporten er i så måte å regne som et Output i IAASB sin modell (figur 6.3) som viser forhold som kan påvirke oppfattet revisjonskvalitet.

De norske åpenhetsrapportene gir interessentene et inntrykk av revisjonsselskapenes overordnede holdning til virksomhetsstyring. Selskapene viser at de er bevisste på utfordringene de står overfor, og de uttrykker at de tar grep for å sikre at de fremstår som uavhengige og objektive. Graden av informasjonsdeling og åpenhet kan også være en indikator på hvordan selskapet verdsetter sine klientforhold.

Åpenhetsrapportene gir altså nyttig informasjon til revisjonsselskapets interessenter på en rekke områder, men kan vanskelig brukes til å vurdere revisjonsselskapets revisjonskvalitet. For revisjonsselskapene kan det å kommunisere relevant informasjon av høy kvalitet til interessentene, samtidig som det legges til rette for måling og vurdering av revisjonskvalitet, vise seg å gi selskap som lykkes med dette et verdifullt konkurransefortrinn i en konkurranseintensiv bransje.

12. Litteraturliste

Barney, Jay B. (2011): *Gaining and sustaining competitive advantage. International edition. Fourth edition.* Pearson Education Inc., New Jersey.

Bedard, Jean C., Karla M. Johnstone, og Edward F. Smith (2010): *Audit Quality Indicators: A Status Update on Possible Public Disclosures and Insights from Audit Practice.* Current Issues in Auditing, vol 1 (4), s. C12-C19. American Accounting Association. Sarasota.

Broberg, Pernilla (2007): *Regulation in the name of audit quality – How does it affect audit practice?* Research proposal. Lund University, School of Economics and Management. Lund.

Byrkjeland, Norunn (2008): *Kvalitet og uavhengighet.* Revisjon og Regnskap (2). Den norske Revisorforening. Oslo.

Cordt- Hansen, Hans, Espen Knudsen og Henning A. Siebke (2010): *Revisorloven med kommentarer. Fjerde utgave.* Den norske Revisorforening. Oslo.

DeAngelo, Linda E. (1981): *Auditor size and audit quality.* Journal of Accounting and Economics, vol. 3 (3), s 183-199. North-Holland Publishing Company. Amsterdam.

Deumes, Rogier, Heidi Vander Bauwhede, Caren Schelleman og Ann Verstraelen (2011): Working paper. *Audit Firm Governance: Do Transparency Reports Reveal Audit Quality?* Maastricht University, School of Business and Economics. Maastricht.

Eilifsen, Aasmund (2005): *Revisjonskvalitet og revisors rådgivning.* Revisjon og Regnskap (7). Den norske Revisorforening. Oslo.

Eilifsen, Aasmund, Steven M. Glover, William F. Messier Jr. og Douglas F. Prawitt (2010): *Auditing & Assurance Services. Second International Edition.* McGraw-Hill Education. Maidenhead.

Ot.prp. nr. 78 (2008-2009): *Om lov om endringer i revisorloven og enkelte andre lover (gjennomføring av revisjonsdirektivet).* s89-90. Finansdepartementet. Oslo.

Finanstilsynet (2011a): *Finanstilsynets merknader etter selskapstilsyn, BDO AS.*

<<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2011/Finanstilsynets-merknader-etter-selskapstilsyn3/>> (lest 19.10.2011).

Finanstilsynet (2011b): *Finanstilsynets merknader etter selskapstilsyn, Pricewaterhousecoopers AS.*

<<http://www.finanstilsynet.no/no/Artikkelarkiv/Brev/2011/Finanstilsynets-merknader-etter-selskapstilsyn4/>> (lest 19.10.2011).

Finanstilsynet (2011c): *Revisjonsselskapenes åpenhetsrapporter; Finanstilsynets kommentarer til åpenhetsrapportene for 2009.* Finanstilsynet. Oslo.

Financial Reporting Council (FRC) (2008): *The Audit Quality Framework.* The Financial Reporting Council. London.

Financial Reporting Council (FRC) (2011):

<<http://www.frc.org.uk/pob/press/pub1162.html>> (lest 13.12.2011).

International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2011): *Audit Quality: An IAASB Perspective.* International Auditing and Assurance Standards Board. New York.

Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW) (2010): *International Consistency - Global Challenges initiative: Providing Direction.* The Institute of Chartered Accountants in England and Wales. London.

International Federation of Accountants (IFAC) (2011): <<http://www.ifac.org/auditing-assurance/clarity-center>> (lest 15.11.2011).

ISA på norsk (2010): *Internasjonale standarder for revisjon og kvalitetskontroll.* International Federation of Accountants / Den norske Revisorforening. New York / Oslo.

Jacobsen, Erik W. og Lasse B. Lien (2001): *Ekspansjon - strategi for forretningsutvikling.* Gyldendal Akademisk. Oslo.

Kredittilsynet (2007): *Høringsnotat - Om gjennomføring av revisjonsdirektivet 2006/43/EF.* Kredittilsynet. Oslo.

Kvaløy, Ola (2011): *BUS428 – Økonomisk organisasjonsteori. Forelesning 4: Verdi av informasjon i prinsipal- agentrelasjoner.* Forelesningsnotat. Norges Handelshøyskole. Bergen.

Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse (NUES) (2010): *Norsk Anbefaling – Eierstyring og Selskapsledelse.* Norsk Utvalg for Eierstyring og Selskapsledelse. Oslo.

Oslo Børs (2011): <http://oslobors.no/ob_eng/Oslo-Boers/Listing/Corporate-governance-CG2/The-Norwegian-Code-of-Practice-for-Corporate-Governance> (lest 1.12.2011)

Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) (2008): *Standing Advisory Group Meeting; Discussion – Treasury advisory committee's recommendation relating to the feasibility of developing key indicators of audit quality and effectiveness.* Public Company Accounting Oversight Board. Washington D.C.

Professional Oversight Board (POB) (2010): *Transparency reporting by auditors of public interest entities. Review of mandatory reports.* The Professional Oversight Board. London.

Porter, Michael E. (1979): *How Competitive Forces Shape Strategy.* Harvard Business Review, (March-April). Harvard Business School Publishing. Boston.

Power, Michael K. (2003): *Auditing and the production of legitimacy.* Accounting, Organizations and Society, vol. 28 (4), s 379–394. Elsevier Science Ltd. Amsterdam.

Revisorforskriften (2011): < <http://www.lovdata.no/cgi-wift/lldes?doc=/sf/sf/sf-19990625-0712.html>> (lest 7.11.2011). FOR-1999-06-25-712: Forskrift om revisjon og revisorer. Finansdepartementet. Oslo.

Revisorloven (2011): <<http://www.lovdata.no/all/hl-19990115-002.html#map006>> (lest 8.12.2011). LOV 1999-01-15 nr 02: Lov om revisjon og revisorer (revisorloven). Finansdepartementet. Oslo.

Revisorforeningen (2011): <<http://www.revisorforeningen.no/a9455859/tilsyn-fra-finanstilsynet>> (lest 7.11.2011).

Stensaker, Inger (2010): *SOL040 – Strategi og ledelse. Forelesning 5: Bedriftens interne forhold: ressursbasert teori.* Forelesningsnotat. Norges Handelshøyskole. Bergen.

Sulaiman, Noor Adwa og Turley, Stuart (2010): Working paper. *A Contextual Analysis of Audit Quality in Practice*. University of Manchester. Manchester.

Åpenhetsrapporter:

BDO: *Åpenhetsrapport for 2010.*

<http://bdo.no/Documents/%c3%85penhetsrapporter/Aapenhetsrapport2010_sept2011.pdf>
(lastet ned 21.10.2011).

Deloitte: *Åpenhetsrapport 2010/2011. Deloitte AS.*

<http://public.deloitte.no/dokumenter/Deloitte_Aapenhetsrapport_aug11_web.pdf> (lastet ned 21.10.2011).

Ernst & Young: *Åpenhetsrapport 2011. Ernst & Young Norge.*

<[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ernst_and_Youngs_aapenhetsrapport_2011/\\$FILE/apenhetsrapport%202011%2022%2009%20NY.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ernst_and_Youngs_aapenhetsrapport_2011/$FILE/apenhetsrapport%202011%2022%2009%20NY.pdf)> (lastet ned 21.10.2011).

KPMG: *Kvalitet og integritet. Åpenhetsrapport KPMG 2010.*

< http://www.kpmg.no/arch/_img/9671601.pdf > (lastet ned 21.10.2011).

PwC: *Åpenhetsrapport 2011 – Innsyn i vår kvalitetssikring.*

<<http://www.pwc.no/no/om/aapen3.pdf>> (lastet ned 21.10.2011).